

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE HİTAP VE
ARA SÖZLER(DUYGU SÖZLERİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Narin AZAP

**Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı: Yeni Türk Dili**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alâeddin MEHMEDOĞLU

MAYIS-2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE HİTAP VE
ARA SÖZLER(DUYGU SÖZLERİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Narin AZAP

**Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

Bu tez.02/06/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim

Narin AZAP

02/06/2008

ÖNSÖZ

İnsanın konuşma yeteneği aynı zamanda onu öteki canlılardan ayıran, ona büyük bir üstünlük sağlayan niteliklerin başında gelir. Dil yalnızca haberleşmeyi sağlayan bir araç olarak kalmaz; toplumla, onun kültürüyle olan ayrılmaz bağları dolayısıyla toplumun çeşitli özelliklerine, yaşayışına, inançlarına, geleneklerine, tarihine ışık tutan önemli bir toplumsal kurum olarak karşımıza çıkar. Bireyin ve toplumun kültür varlığı olarak belirir.

Kelimeler, dili oluşturan en önemli birimlerden biridir. Fakat dil denince aklımıza sadece kelimeler gelmemelidir. Kelimelerle beraber dili oluşturan ses bilgisi, biçim bilgisi, cümle gibi unsurlar da dilde önemlidir. Bir kelime dilde genellikle başka kelimeler ve eklerle birlikte kullanılır. Ancak dilin birimleri arasında en önemlisi kelimedir. Dil biliminde kelimenin dil içindeki yeri, görevi ve anlamı, onun cümle içinde birlikte kullanıldığı öteki öğelerle kesinleşmektedir.

Cümlede yer alan her kelimenin tabii ki dilde önemi vardır. Ancak cümlede yer alan her kelime öge olarak yer almayabilir. Dilde cümleyi oluşturan temel ve yardımcı cümle öğelerinden başka, bir sıra kelime ve kelime grupları da vardır. Türkiye Türkçesinde cümlede gramer bakımından ilişkisi olmayan sözlerin sınıflandırılması bir ölçüt dâhilinde yapılmamıştır. Bu konuda bir karmaşa, belirsizlik vardır. Biz bu tezimizde gramer bakımından cümle öğeleriyle ilişkisi olmayan sözlerin özelliklerini açıklayarak, bunlardan hitaplar ve ara sözlerin Türkiye Türkçesinde ayrı bir tür olarak yer almasının gerekliliğini ve bunların cümlede öge olarak yer almasının yanlışlığını anlatmaya çalıştık.

Yapmış olduğum bu çalışmada hiçbir zaman yardımını esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle bana yol göstererek destek veren değerli hocam Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu'na çok teşekkür ederim.

Narin AZAP

02/06/2008

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	ii
ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	iv
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KELİME TÜRLERİNİN SINIFLANDIRILMASI ÜZERİNE.....	5
BÖLÜM 2: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE GRAMER AÇISINDAN CÜMLE ÖGELERİ İLE İLİŞKİSİ OLMAYAN KELİMELER.....	30
BÖLÜM 3: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE HİTAPLAR.....	36
3.1. Türkiye Türkçesinde Hitapların İşlenmesi.....	36
3.2. Hitapların Anlam Özellikleri.....	44
3.3. Hitapların Kullanım Yeri.....	52
3.4. Hitapların Söz Dizimindeki Yeri.....	53
3.5. Yapılarına Göre Hitap Çeşitleri.....	60
BÖLÜM 4: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ARA SÖZLER(DUYGU SÖZLERİ) 62	
4.1. Türkiye Türkçesinde Duygu Sözlerinin Tahlili Üzerine.....	62
4.2. Duygu Sözleri Nedir?.....	75
4.3. Duygu Sözlerinin Anlam Özellikleri	78

4.4.Duygu Sözlerinde Virgül İşaretinin Kullanılması.....	83
SONUÇ VE ÖNERİLER	88
KAYNAKLAR.....	91
ÖZGEÇMİŞ.....	94

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Bağlaç, Edat, Takı, Ünlem ve Hitap Kullanılan Cümleler ile Bağlaç, Edat, Takı, Ünlem ve Hitap Kullanılmayan	11
Tablo 2: Şart Edatının Kelime Türlerine Eklenmesi.....	26
Tablo 3: Hitap Kullanılan Cümleler ve Hitap Kullanılmayan Cümleler.....	32
Tablo 4: Duygu Sözü Kullanılan Cümleler ve Duygu Sözü Kullanılmayan Cümleler.....	34

Tezin Başlığı: Türkiye Türkçesinde Hitap ve Ara Sözcükler(Duygu Sözcükleri)	
Tezin Yazarı: Narin Azap	Danışman: Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu
Kabul Tarihi: 02 Haziran 2008	Sayfa Sayısı: IV (ön kısım)+94 (tez)
Anabilimdalı: Türk Dili ve Edebiyatı	Bilimdalı: Yeni Türk Dili
<p>Türk dili zengin kelime hazinesine sahiptir. Türk dilinde kelime türlerinin bazıları söz diziminde görev alabilmekte, bazıları ise söz diziminde görev alamamaktadır. Dilde cümleyi oluşturan temel ve yardımcı cümle öğelerinden başka, bir sıra kelime ve kelime grupları da kullanılmaktadır. Hitap ve ara sözcükler bu kelime veya kelime gruplarından. Türkiye Türkçesinde hitap ve ara sözcükler geniş bir şekilde araştırılmamıştır. Neticede de Türkiye Türkçesinde cümle öğeleri ile hitap ve ara sözcükler karıştırılmaktadır.</p> <p>Bu tezde Türkiye Türkçesinde kullanımı yaygın olan hitaplar ve ara sözcüklerin özelliklerini, bunların söz dizimindeki yerini ortaya koymaya çalıştık.</p> <p>Tez dört bölümden oluşmaktadır.</p> <p>İlk bölümde Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarında kelime türlerinin sınıflandırılmasına, bu sınıflandırmada yardımcı kelime türlerinin belli bir ölçüde dayanmadan yapılan tasniflerinin yol açtığı belirsizliklere, sorunlara yer verdik</p> <p>İkinci bölümde Türkiye Türkçesinde gramer bakımından cümle öğeleriyle ilişkisi olmayan sözcüklerin özellikleri ve bu kelimeleri cümle öğesi olarak tahlil etmenin yanlışlığı örnek cümlelerle açıklanmaya çalışılmıştır.</p> <p>Üçüncü bölümde bizim adlandırdığımız hitapların Türkiye Türkçesi içinde ünlem türü içinde verildiği Türk dil bilimcilerin eserlerinden örneklerle ortaya koyulmuştur. Hitapların anlam özellikleri, cümledeki yeri açıklanarak, dilimizdeki edebi eserlerden örnekler seçilerek, hitaplar gösterilmiştir. Böylece hitapların ünlemlerden ayrı bir tür olarak yer almasının gerekliliği anlatılmıştır.</p> <p>Son bölümde bizim adlandırdığımız duygu sözcüklerinin Türkiye Türkçesinde edatların ve zarfların içinde verildiği örneklerle ortaya koyulmuş, duygu sözcüklerinin anlam özellikleri, cümledeki yeri belirtilerek, bunların edatlardan ve zarflardan çeşitli yönleriyle ayrılan bir kelime çeşidi olarak kabul edilmesinin gerekliliği anlatılmıştır.</p> <p>Tez Türklük biliminin son bulgularına dayalı olarak yazılmıştır.</p>	
Anahtar kelimeler: Temel Kelimeler, Yardımcı Kelimeler, Cümle Dışı Unsurlar, Hitap, Ara Sözcükler,	

The Title of the Thesis: Vocatives and Digressions in Turkey Turkish	
Author: Narin Azap	Advisor: Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu
Date of Approval: 02 June 2008	Number of Pages: IV(pre text)+94(main body)
Graduate Program: Turkish Language and Literature Department: New Turkish Language	
<p>Turkish language has a rich lexis. While some types of words take part in syntax, some do not take in syntax in Turkish language. In addition to the main and auxiliary constituents composing a sentence, some words or groups of words are also used. Vocatives and digressions are among these words or groups of words. Vocatives and digressions have not been researched in detailed way in Turkey Turkish. Therefore, sentence constituents and vocatives, digressions are mixed in Turkey Turkish.</p> <p>In this thesis, we tried to put forward the characteristics of vocatives and digressions commonly used in Turkey Turkish and their place in syntax.</p> <p>The thesis consists of four parts.</p> <p>In the first part, we handled the classifications of the types of words in grammar books published about Turkey Turkish and ambiguities and the problems caused by the classifications made without depending on any criteria.</p> <p>In the second part, the characteristics of the words that are not related to the sentence constituents in terms of grammar in Turkey Turkish and the wrongness of analyzing these words as a sentence constituent were explained through some example sentences.</p> <p>In the third part, the fact that the vocatives we designated were classified under the exclamation type in Turkey Turkish was put forward through examples from the Works of Turkish linguists. Vocatives were demonstrated through explaining their semantic properties and their position in the sentences and giving examples taken from the literary works in our language. Therefore, it was indicated that it was necessary to handle the vocatives as a type different from the exclamations.</p> <p>In the last part, examples in which the words explaining emotion were given in prepositions and adverbs in Turkey Turkish were provided, and by indicating the semantic properties of the words explaining emotion and their position in the sentences, it was stated that the words explaining emotion should be accepted as a type of word which differs from prepositions and adverbs in various aspects.</p> <p>The thesis was written based on the last findings of the Turkology.</p>	
Key Words: Main Words, Auxiliary Words, Non-Sentential Constituent, Vocative, Digressions.	

GİRİŞ

Türkiye Türkçesinde söz dizimi konusu çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Söz diziminde her kelimenin önemli rolü vardır. Türkiye Türkçesinde bazı kelime veya kelime grupları söz diziminde herhangi bir cümle ögesi olamazlar. Bir kelime veya kelime grubunun öge olabilmesi için cümlede herhangi bir soruya cevap olabilmesi gereklidir. Fakat bir kelime veya kelime grubu cümlede herhangi bir soruya cevap olmuyorsa, bu kelimenin veya kelime grubunun cümle dışı unsur olarak kabul edilmesi de son derece yanlıştır. Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarına baktığımızda, bu özellikteki kelimelerin cümle dışı unsur olarak adlandırıldığını görüyoruz.

Cümlede kullanılan ve herhangi bir soruya cevap olan kelime veya kelime grubuna cümle ögesi denir. Cümle öğelerini temel öğeler ve yardımcı öğeler olarak sınıflandırmak en doğrusudur. Temel öğeler anlam ve gramer bakımından cümlenin esasıdır. Özne ve yüklem cümlenin temel öğeleridir. Gramer bakımından temel öğelere bağımlı olan ve onu izah eden öğelere cümlenin yardımcı öğeleri denir. Nesne, belirten ve zarflık cümlenin yardımcı öğeleridir.

Türk dilinde bazı kelime veya kelime grupları da vardır ki, bunlar söz diziminde herhangi bir cümle ögesi görevini üstlenemezler, söz diziminde hiçbir soruya cevap vermezler. Söz diziminde hiçbir gramer ilişki içinde olmayan sadece anlam açısından cümleye bağlı olan bu sözler “cümle öğeleri ile ilişkisi olmayan yardımcı kelime çeşitleri olarak adlandırılır. Yardımcı kelimeleri edat, takı, bağlaç, ünlem, duygu sözleri olarak adlandırıyoruz. Bir de bunların yanında cümlede müracaat amacıyla kullanılan kelime veya kelime grupları vardır ki onları da hitap olarak adlandırıyoruz.

Çalışmanın Konusu

Türkiye Türkçesinde cümle öğeleri ile alakası olmayan kelime ve kelime gruplarının cümle dışı unsur olarak adlandırıldığını, aslında bu kelimelerin cümle öğeleri ile ilişkisi olmayan yardımcı kelime çeşitleri olarak adlandırılmasının daha doğru olacağını ifade etmiştik.

Biz bu çalışmamızda cümlede gramer bakımından cümle öğeleri ile ilişkisi olmayan sözlerin özelliklerine, bu özellikteki kelime türlerinin neler olduğuna, bu kelime

çeşitlerinden olan hitap ve ara sözlerin anlam özelliklerine, bunların söz dizimindeki yerlerine açıklık kazandırmaya çalıştık. Çalışmada hitap ve ara sözler olarak adlandırdığımız kelimelerin Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarının bazılarında cümle ögesi olarak tahlil edilmesinin, bazılarında ise cümle dışı unsur olarak kabul edilmesinin yanlışlığı açıklamalara, örneklere dayanarak incelenecektir.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma Türkiye Türkçesinde söz dizimindeki sorunların giderilmesinde büyük önem taşımaktadır. Söz dizimindeki en büyük sorun bizim adlandırdığımız hitap ve ara sözlerin cümle ögesi olarak tahlil edilmesidir. Bu çalışmamızda bu konuda halen devam eden bu belirsizlik bilimsellik ışığında incelenmiş, bu konuda Türk dil bilimcilerin fikirleri örneklerle ortaya konmuştur.

Bizim adlandırdığımız “Hitap ve Ara Sözler” daha önceden Türkiye Türkçesinde incelenmemiş, bu türlere ait kelimeler farklı kelime türleri türlerinin içine dahil edilmiş, tabii ki bu da söz diziminde cümle tahlil ederken bazı yanlışlıkları da beraberinde getirmiştir.

a)Hitap nedir?

b)Ara sözler nedir?

c)Hitap ve ara sözlerin anlam özellikleri nedir?

d)Hitap ve ara sözlerin diğer yardımcı kelime türlerinden farkları nelerdir?

e)Hitap ve ara sözler daha doğrusu bütün yardımcı kelime çeşitlerinin Türkiye Türkçesinde söz diziminde görevi nedir? Nasıl adlandırılmalıdır?

Bu çalışmamız yukarıda belirttiğimiz sorulara cevap verebilmektedir. Bu sebeple de Türkiye Türkçesinde birtakım belirsizlikleri aydınlatacağı düşüncesiyle büyük bir önem taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; Türkiye Türkçesinde gramer bakımından cümle öğeleri ile ilişkisi olmayan kelimelerin sınırlarını belirlemek, aynı zamanda Türkiye Türkçesinde

kelime hazinesinin sınıflandırılmasında birtakım ölçütlerin yol göstericiliği ışığında hareket edilmesini sağlamak, bu kelime türlerinin her birinin cümlede önemi olduğunu, fakat söz diziminde görev alırken farklılıkları olduğunu ortaya koymaktır.

Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarında “edat” türü bütün yardımcı kelime çeşitlerini kapsayacak şekilde anlatılmıştır. Biz bu çalışmamızda pek çok dil bilgisi kitabında edat ve zarf içinde sunulan “elbette, şüphesiz, keşke, mutlaka, hülasa, galiba, sanki, acaba, adeta, nihayet, kuşkusuz ki...” gibi kelimelerin aslında, cümlede söylenen fikre konuşanın münasebetini bildiren yardımcı kelime türü olan duygu sözü olduğunu ifade ederek; bu tezimizi örneklerle ispatlama yoluna gittik. Bu adlandırmamızla da Türkiye Türkçesinde bir kaynakta zarf, bir kaynakta edat olarak sunulan örnek kelimelerin daha doğru bir şekilde adlandırılmasının yerinde olacağını belirttik.

Aynı şekilde Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarına baktığımızda duyguları ve heyecanları bildiren kelimelerin, yansıma kelimelerin, cevap, onay, ret, sorma, gösterme kelimelerinin, seslenme ve hitapların ünlem tanımına girdiğini görüyoruz. Oysa ünlem türü olarak kabul edilen bazı kelimelerin cümlede müracaat amacıyla kullanılan kelimeler olarak adlandırdığımız “hitap” olduğunu görüyoruz.

Çalışmamızda bunları ifade ettikten sonra bir diğer sorunu da aydınlatmayı amaçladık. O da ara sözler ve hitap olarak adlandırdığımız kelimelerin cümlede hiçbir soruya cevap olmadığını, cümlenin başka öğeleri ile gramer açısından bağlı olmadığını, sadece anlam açısından cümleye bağlı olan sözler olduğunu örneklerle izah ederek, tezimizin doğruluğunu kanıtlamayı amaçladık.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın ilk bölümünde Türk dil bilimcilerin kelime türlerini nasıl sınıflandırdıklarını verdikleri örneklerle ortaya koyduk. Daha sonra kelime türlerinin sınıflandırılmasında esas ölçütleri belirleyip, ona göre sınıflandırma yapmanın daha doğru olacağını ifade ettik. Çalışmamızın ikinci bölümünde cümlede gramer bakımından cümle öğeleri ile ilişkisi olmayan sözlerin özelliklerini açıklayıp, bu özellikteki kelimelerden sadece “Hitap” ve “Ara Sözler” in üzerinde duracağımızı ifade ettik. Diğer kelimeleri tanım ve örneklerle ana hatları ile verdik. Daha sonra içinde ara söz ve hitap kullanılan cümlelerden örnekler yazarak; bu

cümlelerden bu sözleri çıkarınca cümlenin anlamında ve genel yapısında hiçbir değişikliğin olmadığını ortaya koyduk.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Türk dil bilimcilerin ünlem tanımlarını bir araya getirip değerlendirdik. Seslenmelerin, hitapların ünlem sayılamayacağını ve bu özellikteki kelimelerin cümle ögesi veya cümle dışı unsur olarak adlandırmanın yanlışlığını eleştirerek inceledik. Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarında ünlemle ilgili olarak verilen örnekleri sıraladık, bunların içinde müracaat amacıyla kullanılan kelimeleri hitap olarak adlandırdık. Daha sonra bunların anlam özelliklerini açıklayarak, çeşitli kitaplardan örneklerle hitapların söz dizimindeki yerini anlatmaya çalıştık.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde Türkiye Türkçesinde kullanımı yaygın olan, cümlede konuşanın söylenen söze münasebetini bildiren “elbette, kuşkusuz, keşke, mutlaka, belki, hülâsa, gerçekten, kesinlikle vb” kelimelerin Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarında “edat, zarf” türleri içinde verildiğini ortaya koyduk. Daha sonra bu kelimeleri “Duygu Sözleri” olarak adlandırdık, bunların anlam özelliklerini açıklayarak çeşitli kitaplardan örnek cümleler yazıp, duygu sözlerinin söz dizimindeki yerini anlatmaya çalıştık.

Hitapların ve ara sözlerin hangi özellikleri taşıdığını verirken teorik bilgilerle sınırlı kalmamak adına somut örneklerle konuyu aydınlatmaya çalıştık.

BÖLÜM 1: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KELİME TÜRLERİNİN SINIFLANDIRILMASI ÜZERİNE

Türk Dili zengin kelime hazinesine sahiptir. Bu kelime hazinesi üzerine dilciler çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Türkiye Türkçesinde kelime türleri genelde mâna ve vazifelerine göre sınıflandırılmıştır.

Prof. Dr. Tahir Nejat Gencan' a göre Türkçede sözcükler dilbilgisi bakımından sekiz türdür: “ad, sıfat, adıl, eylem, belirteç, ilgeç, bağlaç, ünlem”. Sonra Tahir Nejat Gencan tümcelerinin kuruluşundaki görevleri bakımından da sözcükleri üç türe ayırır:

1-Temel Sözcükler: adlar, eylemler

2-Uydu Sözcükler: sıfatlar, belirteçler

3-Söz Ulakları: ilgeçler, bağlaçlar

Prof. Dr. Tahir Nejat Gencan; adları adların yerini tuttukları için onlardan sayılması gerektiğini, ünlemlerin de tümce kuruluşunda belli başlı görevleri olmadığını, onların yalnız söze duygu değeri kattığını belirtir (Gencan, 2001:170).

Prof. Dr. Haydar Ediskun anlam bakımından kelimeleri birtakım bölümlere, sınıflara ayırır ve bu bölümlerin her birine kelime çeşidi adını verir. Kelime çeşitleri şunlardır:“isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, bağlaç, ünlem” (Ediskun, 2005:103).

Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu'na göre kelimeler söz içindeki işleyişleri bakımından sekiz söz bölüğüne ayrılır:

- “1. Ad, yoğun ve yalın bir varlığa ad olan kelimedir, süt, kaygı, Doğan gibi.
2. Sıfat, bir varlığı vasıflayan, belirten kelimedir, sarı, beş, hep gibi.
3. Zamir, bir adın yerini tutan kelimedir,.sen, bu, biri, kendi gibi
4. Zarf, durum ve hal bildiren kelimedir, şimdi, içeriye, pek çok gibi
5. Takı, isimlere gelip ilişki kuran kelimedir, göre, için, dolayı gibi.
6. Bağlam, kelime ve cümleleri bağlayan kelimedir, ile, ancak, oysa gibi.
7. Ünlem, seslenmeye, duyularını belirtmeye yarayan kelimedir,Hey!,Yazık!,Oh gibi.
8. Fiil, bir oluş veya kılışı bildiren kelimedir, düşmek, anlamak, satmak gibi.

Bu sekiz türlü kelimededen ilk yedisi yapıca isim sınıfından sayılır. Demek ki ad isimden bir bölüktür. Bu bölümeleme göre de yalnız fiiller fiil sınıfındadır. Ancak işleyişte ayrılan bu söz bölükleri hepsi aynı genişlikte ve eş değerde değildirler. Bir takımı esas kavramlara karşılık olurlar ve özerkli kelime (mot autonome) adını alırlar (ad, sıfat, zamir, zarf, fiil). Bir takımı da yardımcı kavramlara karışık olurlar ve ancak sözün unsurları arasında ilişkiler kurmaya yararlar (takı, bağlam, ünlem). Bunlara da Katma Kelimeler (mot accessoire) deriz. Bunlara Kelimecik adı da verilir.”(Banguoğlu, 2004:152).

Prof. Dr. Muharrem Ergin, kelimeleri; isimler, sıfatlar, zarflar, zamirler, fiiller ve edatlar olmak üzere 6 gruba ayırmıştır.

Prof. Dr. Muharrem Ergin, 'e göre mânâ ve vazife bakımından; isimler, fiiller, edatlar olmak üzere üç çeşit kelime vardır. Sonra Prof. Dr. Muharrem Ergin bunları şöyle açıklar:

“Türkçedeki her kelime muhakkak bu üç kelime çeşidinden birine girer. Bunlardan isimler ve fiiller mânâları olan, edatlar ise vazifeleri olan kelimelerdir. İsimlerin ve fiillerin tek tek mânâları vardır, her biri bir nesneyi veya hareketi karşılar. Edatların ise tek başlarına mânâları yoktur. Onlar mânâlı kelimelerin yani isimlerin ve fiillerin yanında bir dereceye kadar mânâlanan, hiçbir nesneyi ve hareketi karşılamayan, fakat böyle olduğu halde dilde gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir.

İsimler nesnelere karşılayan kelimelerdir. Nesne tabirini hareket dışında kalan şeylerin hepsi için kullanıyoruz. Nesnelere canlı, cansız bütün varlıklar, mefhumlar, vasıflar, şahıslar, durumlar, hülâsa zaman ve mekan içinde ve insan kafasında mevcut olan bütün maddî ve manevî varlıklardır. İşte isimler bütün bu nesnelere dildeki karşılıkları olan kelimelerdir. Tabii, nesnelere de kendi aralarında bir takım sınıflara ayrılırlar. Çeşit çeşit nesnelere vardır. Bu çeşit çeşit nesnelere karşılayan isimler de karşıladıkları nesnelere, yani mânâlarına göre kendi aralarında bir takım kelime çeşitlerine ayrılırlar. Geniş manası ile isim, hareket yerine nesne ifade ettiği için fiile göre isim adı altında topladığımız bu kelime çeşitleri dilde çeşitlerine göre ayrı ayrı vazifeler görürler. Tek tek hepsini isim adı altında toplayabiliriz. Fakat dilde kelimelerin birbirleriyle olan münasebetleri sırasında her isim çeşidi ayrı bir fonksiyonla, ayrı bir hüviyetle karşımıza çıkar. Bunlardan varlık ve mefhumların adı olarak nesnelere karşılayan isimlere dar manası ile isim, vasıflandırmak veya belirtmek suretiyle nesnelere karşılayan isimlere zamir, hal ve durumları karşılayan isimlere zarf adı verilir. Demek ki geniş mânâsı ile isim adı altında topladığımız kelimeler isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar olmak üzere dört çeşittir.

Fiiller hareketleri karşılayan kelimelerdir.

Edatlar tek başlarına hiçbir şeyi karşılamayan kelimelerdir. Edatlar ancak isimler ve fiillerle birlikte kullanılırken bir mânâ kazanan, bir şey ifade eden kelimelerdir. Demek ki edatlar mânâlı kelimelerin, yani isimlerin ve fiillerin münasebetleri

sırasında onlara yardım eden, böylece bazı gramer vazifeleri gören kelimelerdir (Ergin, 1993:206).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Gramer Terimleri Sözlüğü” adlı kitabında kelime türlerini sekiz gruba ayırmıştır: Ad, sıfat, zamir, zarf, adat, bağlaç, ünlem, fiil. Bunlardan ilk yedisinin varlık ve nesnelere ilgili ad, sekizincinin de oluş ve kılış gösteren fiil olmak üzere iki ana türde toplanabileceğini belirtmiştir (Korkmaz, 2003: 145).

“Türk Dili Üzerine Araştırmalar” kitabında Prof. Dr. Zeynep Korkmaz şöyle yazıyor:

“Eldeki gramerde kelime türlerini, aralarındaki birleştirici ortak özelliklere veya birbirinden ayırıcı niteliklere bakarak sınıflandırırken anlamlı kelimeler (asıl kelimeler), görevli kelimeler (yardımcı kelimeler), anlamlı- görevli kelimeler olmak üzere üç ana gruba ayırmış bulunuyoruz.

Görevli kelimeler, adlar ve fiiller gibi yalnız başlarına birer anlam taşımazlar. Bunlar, ancak eklendikleri kelime veya kelime grupları ve işlev bakımından bağlı oldukları öteki kelimelerin yardımı ile anlam kazanan ve cümle içinde de geçici gramer görevleri yüklenmiş olan sözlerdir (Korkmaz, 1995:1049).

Anlamlı kelimeleri “adlar ve ad soylu kelime sınıfları”, “fiiller ve fiil soylu kelime sınıfları” olmak üzere iki ana bölümde incelemiş olan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, adları, sıfatları, zamirleri, zarfları adlar ve ad soylu kelime sınıfına; fiilleri de fiil soylu kelime sınıfına almıştır.

Edatları ve bağlaçları yalnız başına birer anlam taşımama ve çekime girmeme özelliklerinden ötürü görevli kelime sınıfına dâhil etmiştir.

“Bu iki kelime sınıfını oluşturan öğeler de kökenleri bakımından aslında birer ad ya da fiil(zarf- fiil) şekline dayanmaktadırlar. Ancak, Türkçenin esnek gramer yapısı ve dilin ifade bakımından yeni gramer birimlerine ihtiyaç duyması, ad ve fiil kökenli bazı sözleri birer kalıplaşma ve donma evresinden geçirerek yeni bir şekillenme ile edat ve bağlaç durumuna getirmiştir. Böylece, bu şekiller, ad ve fiil iken taşıdıkları özel anlamları kaybederek yalnız başlarına anlamları olmayan “görevli” kelimelere dönüşmüşlerdir (Korkmaz, 1995:1050).

Ünlemleri ise anlamlı-görevli kelimeler sınıfına dâhil etmiştir. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz şöyle yazıyor:

“Ünlemler ünlem olarak çekime girmemeleri ve doğrudan doğruya belirli bir kavrama karşılık olmamaları dolayısıyla bir yandan görevli kelime özelliği gösterirler ve onlara yaklaşırlar. Bir yandan da yalnız başlarına birer anlam ve anlatımları bulunduğu, yerine göre cümlenin yerini tutan anlatımlara sahip oldukları, ada dönüşebildikleri ve bir ad gibi çekime girdikleri, yer yer yeni

türetmeler yaptıkları veya anlamlı bazı kelimelerin ünlem sınıfına geçebildiği gibi özellikleri dikkate alınınca da aynı zamanda anlamlı kelimeler sınıfına girebilmektedir (Korkmaz,1995:1146).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk, sözcük türlerini sekiz gruba ayırmıştır:“ad, sıfat, belirteç, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylem” (Özel ve Kutluk, 2003).

A.Necip Hatipoğlu, kelime türlerini üç ana başlık altında incelemiş ve onları yapılarına göre, anlamlarına göre, görevlerine göre sınıflandırmıştır. Kelime türlerini görevlerine göre sekiz gruba ayırmıştır:

“Sözcükler görevlerine göre sekiz kümede toplanıp incelenirler. Bunlar; ad, sıfat, zamir, fiiller, fiilimsiler, zarflar, edat, bağlaç, ünlemdir. Türkçede sözcüklerin türleri, cümle içindeki görevleriyle belirlenirler. Buna göre, bir cümlede sıfat olan sözcük, başla bir cümlede ad ya da zarf olabilir (Hatipoğlu, 2000: 120).

Fuat Bozkurt, kelime türlerini yedi grupta toplamıştır:

“ad, adıl, sıfat, belirteç, ilgeç, bağlaç, eylem” (Bozkurt, 2000: 4).

Prof. Dr. Hamza Zülfikar, kelime türlerini üç gruba ayırmıştır:

“isim, fiil, edat” (Korkmaz ve diğ., 1997).

Prof. Dr. Emine Yılmaz, Doç. Dr. Nurettin Demir, Türkçede kelimeleri işlev açısından ad soylu, fiil soylu ve diğerleri olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Ad, sıfat, zarf, zamiri ad soylu kelimelere; fiili fiil soylu kelimelere; bağlaçları, son takıları, ünlemleri diğerleri grubuna dâhil etmişlerdir (Yılmaz ve Demir, 2003: 4).

Prof. Dr. Kemal Yavuz, Prof. Dr. Kazım Yetiş, Prof. Dr. Necat Birinci, kelimeleri anlam ve görevleri bakımından; isimler, fiiller ve edatlar olmak üzere üç grupta ele alır.

“Bunlardan isimlerin ve fiillerin ayrı ayrı mânâları vardır. Her biri bir nesneyi veya bir hareketi karşılar. Edatlar ise tek başlarına bir anlam vermezler. Ancak dilde kullanılışları sırasında bir mana kazanırlar ve bir görev yüklenirler. Bu bakımdan edatlar, dildeki görevli kelimelerdir ve görevleri ile anlama ortak olurlar.” (Yavuz ve diğerleri 1998: 97).

Mehmet Hengirmen, kelimeleri sekiz bölümde ele alır.

“Anlamlı ses ya da ses birliğine sözcük denir. Türkçede sekiz sözcük türü vardır. Ad, sıfat, adıl, belirteç, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylemdir. Bu sözcük türlerinden ilk

yedisi ad soyundandır. Eylemler ise kendi aralarında önemli bir sözcük türünü oluşturur.”(Hengirmen,2002: 115).

Türk dil bilimcilerimizin kelime çeşitleri tasniflerine baktığımızda bu tasnifler yapılırken ortak bir değerlendirme ölçütünün olmadığını görüyoruz. Şu bir gerçektir ki, Türk dilindeki kelime türlerinin hepsi ortak özelliklere sahip değildir. Dilimizde bazı kelimeler vardır ki; tek başlarına anlam taşırlar, morfolojik inceleme yapılabilir ve aynı zamanda da söz dizimi içinde görev alabilirler. Bazı kelimeler de vardır ki; tek başına hiçbir anlam ifade etmez, morfolojik incelemesi yapılamaz, söz dizimi içinde görev alamaz. İşte kelime türlerinin sınıflandırılmasında belirleyici ölçüt bunlar olmalıdır. Böylece kelime türleri sınıflandırılırken hiçbir karışıklığa, belirsizliğe yol açılmayacaktır.

Görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde bazen temel kelimelerle yardımcı kelimeler aynı hukuklu olarak kabul ediliyor. **Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu’na** göre Türk dilinin kelime hazinesinde olan kelimeler bağımsız sözlük anlamına, sözlük gramer mânâsına, şekil yapısı belirtilerine ve cümledeki söz dizimsel (sentaktik)görevine göre iki yere bölünür.

1- Asıl kelime türleri

2-Yardımcı kelime türleri

İsim, sıfat, sayı, zamir, zarf, fiil asıl kelimelere dâhildir. Asıl kelimeler bağımsız sözlük anlamı taşıyor, şekil yapısına sahip olur ve cümlede somut sözdizimi (sentaktik) görev üstlenir.

Edat, takı, bağlaç, duygu sözleri, ünlem yardımcı kelimelere dâhildir. Yardımcı kelime türlerinin sözlük anlamları yoktur, yalnız soyut gramer anlamına sahiptir. Onlar ya kelime, kelime grupları ya da cümleler arasında çeşitli söz dizimsel (sentaktik) ilişkiler yaratmaya ya da ifade olunan umumi (genel) mânâsına belirli anlam incelikleri katmaya yarar.

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, isim, sıfat, sayı, zamir, zarf, fiilleri asıl kelimeler olarak kabul etmiştir. Türkiye Türkçesinde “sayı” kelime grubu olarak kabul edilmiyor. Dünya dilleri ve Türk lehçelerinde sayı ile sıfat başka başka kelime türleri

olarak kabul edildiği halde, Türkiye Türkçesinde sayı ayrıca kelime türü kabul edilmeyip sıfat içerisinde eritilerek sayı sıfatı adı ile sunulmaktadır.

Türkiye Türkçesinde sayı kelime türü niçin kabul edilmemektedir? Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu bunun sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

“Türkiye Türkçesinde büyük (ev), beş (kitap) kelime gruplarında büyük ve beş kelimelerinin benzer taraflarına dayanılarak onlar aynı kelime türü gibi kabul ediliyor. Aslında bu kelimelerin farklı tarafları vardır:

a)Büyük (ev) gibi kelime gruplarında isim çokluk eki kabul ettiği halde, beş (kitap) gibi kelime gruplarında isim çokluk eki kabul edemiyor. Yani büyük (ev) büyük (evler)şeklinde kullanıldığı halde, beş (kitap) beş (kitap+lar)şeklinde kullanılamaz. Diğer taraftan beş (kitap) gibi kelime gruplarında beş miktar sayı ile kitap ismi arasında açıklayıcı veya somutlaştırıcı kelimeler kullanıldığı halde (beş adet kitap, iki çuval mısır, yedi çift ayakkabı) büyük (ev) gibi kelime gruplarında bu olay gerçekleşmiyor.

b) Dünya dillerinde sıfat aynı belirtiyeye sahip olduğu halde, sayı çeşitli özelliklere sahiptir. Dünya dillerinde üç tür sayı sistemi mevcuttur.

1-Onluk sistemi: Türk dili, Rus dili, Fars dili vs. onluk sistemine dahildir.Bu sistemde 1’den 10’a kadar sayılıyor, sonra (+)1,2,3,...ekleniyor.

2-Yirmilik sistemi: Bu sisteme Gürcü dili dâhildir. Gürcü dilinde 1’den 19’a kadar onluk sistemiyle sayılıyor, sonra yirmilik sistemine geçiliyor.

3- Otuzluk sistemi: A.C.Alizade “Azerbaycan dilinde kemiyet kategorisi(XIV-XIX. asır materyalleri esasında)” adlı namızatlık tezinde (doktora adaylık tezi) üç otuz on, on otuz on gibi birleşik sayıları göstererek şöyle bir sonuca varıyor ki, Türk dilinde vaktiyle otuzluk sistemi kullanılmıştır.

Doç. Dr. İsmet Cemiloğlu “Dede Korkut” destanını araştırarak yazıyor: Günümüze göre farklı olan bir sayı ismi de “otuz on”dur.

“Üç otuz on” yüz sayısının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Üç ile otuzun çarpımına on eklenmesi yüz sayısını vermektedir.

Sayı adlı kelime türünün kendine ait böyle farklı özellikleri olduğu halde, onu sıfat içerisinde sayı sıfatı terimi ile adlandırmak çok sakıncalıdır.

Ayrıca işaret sıfatları, asıl sayı sıfatları, sıra sıfatları ve kesir sayı sıfatları terimleri yanlış kullanılmaktadır. Dünya dillerinde olduğu gibi, Türk dilinin kelime hazinesinde de sınıflandırmalarda bu, şu, o kelimeleri sayı gibi kabul ediliyor. Bu, şu, o işaret zamiri; bir, iki, üç miktar sayı, birinci, ikinci, üçüncü sıra sayı, üçte bir, dördte üç kesir sayıları olarak adlandırılmalıdır. Cümle içerisinde ise yeni görev üstlenmesine göre sınıflandırmada belirten adlı cümle ögesi gibi şekilleniyor.” (Mehmedoğlu, 2006: 61).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu edat, takı, bağlaç, duygu sözleri, ünlemi yardımcı kelimeler olarak takdim ediyor. Yardımcı kelimeler olarak kabul edilen edat, takı,

bağlaç, ünlem, duygu sözlerini çok iyi ayırt etmek gerekmektedir. Türk dil bilimcilerimizin gramer kitaplarına baktığımızda aynı kelimenin bazen edat, bazen zarf, bazen de başka bir kelime türü olarak kabul edildiğini; zarf gibi kabul edildiğinde söz dizimi içinde görev aldığı, edat gibi kabul edildiğinde ise söz dizimi içinde görev alamadığını, cümle dışı unsur olarak kabul edildiğini görüyoruz. Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu bu kelime çeşitlerini şöyle tanımlamıştır:

“Cümlenin kuruluşunda görev alan tüm kelimeler cümlede önemli rol oynamaktadır. Yalnız yardımcı kelime türleri olan bağlaçlar, edatlar, takı ve (konuşanın sevinç, korku, heyecan vs. bildiren) ünlemler ile (müracaat olunan şahsı bildiren) hitaplar cümle ögesi olmamaktadır. Onlar cümle içinde gramer-semantik(anlam) görevi yerine getiriyor. Şöyle ki:

Bağlaç: Aynı suale cevap olan türdeş ögeler ve birleşik cümleyi oluşturan basit cümleler arasında kullanılır.

Edat: Kelime ve cümlelerin anlamını kuvvetlendirerek cümleye belirli bir anlam inceliği katar.

Takı: İsmi belirli bir halinde kullanılmış kelime ile başka bir kelime arasında ilişki yaratıyor.

Ünlem: Konuşanın sevinç, korku, heyecan vs. bildiren, şekilce değişmeyen ve özel gramer belirtisi olmayan kelime türüdür.

Hitap: Gramer yönünden cümlenin başka öğeleriyle bağlanmayan, yalnız müracaat olunan şahsı bildiren veya nesneyi (eşyayı) adlandırmak için ismin, zamirin, isimleşmiş sıfatın veyahut onların eşdeğeri olan kelime veya kelime grubudur.

Bağlaç, edat, takı, ünlem, hitap cümle ögesi olamıyor; lâkin cümlenin kuruluşunda önemli rol üstleniyor (Mehmedoğlu, 2006:142).

Mukayese için aşağıdaki tabloya dikkat edelim.

Tablo 1 : Bağlaç, edat, takı, ünlem ve hitap kullanılan cümleler ile bağlaç, edat, takı, ünlem ve hitap kullanılmayan cümleler

Sıra No	Kelime türü	Bağlaç, edat, takı, ünlem ve hitap kullanılan cümleler	Bağlaç, edat, takı, ünlem ve hitap kullanılmayan cümleler
1.	Bağlaç	Ona anlatacaktım, ancak beni dinlemedi Bu kumaş güzel, ama renksiz. Beni ya da onu çağırın.	Ona anlatacaktım,beni dinlemedi Bu kumaş güzel.....renksiz. Benionu çağırın.

Tablo 1'in devamı

2.	Edat	Bu soğukta suya girilir mi? İyi ki geldin yoksa gidiyordum.	Bu soğukta suya girilir? İyi ...geldin yoksa gidiyordum.
3.	Takı	Tatile tren ile çıktılar. Bu da senin gibi çalışkan.	Tatile tren ... çıktılar. Bu da senin..... çalışkan
4.	Ünlem	Eh fena değil! Vah zavallı! Hah , şimdi oldu! fena değil! zavallı!, şimdi oldu!
5.	Hitap	Mazhar , not defterin yanında mı? Hey Sakarya , kim demiş suya vurulmaz perçin? Ulu mabet , seni ancak bu sabah anlıyorum, not defterin yanında mı?, kim demiş suya vurulmaz perçin?, seni ancak bu sabah anlıyorum

Kaynak:Cümleler; Mehmedoğlu Alaeddin (2006), Doğruel, S. ,S.Kurter, M.Gündoğdu (1999) kitaplarından derlenmiştir.

Türk dil bilimcilerin kitaplarına baktığımızda “edat” ve “ünlem” türünün sınırlarının net bir şekilde çizilmediğini görüyoruz. Bizim adlandırdığımız “Duygu sözleri” ya edat türü içinde ya da zarf türü içinde verilmiştir. Hitaplar ise “ünlem” türü içinde verilmiştir. Öncelikle edat ve ünlemin sınırlarını iyi çizmek gerekmektedir.

Türkiye Türkçesinde edat denince hangi kelimenin anlaşılması gerektiği halen pek açıklığa kavuşmamıştır. Nitekim bu konu hakkında 1993 tarihinde gerçekleştirilen “Türk Gramerinin Sorunları” toplantısında Doç. Dr. Sema Barutçu Özönder “Türkçede Edat Kavramı” adlı bir bildiri sunmuştur. Bildiride “... edatla Türkçenin hangi kelime (?! ve eklerinin) anlaşılması gerektiği”ne dikkat çekilir (Özönder, 2004:74).

Meselenin gerçekten sorun oluşturduğunu kabul eden Türk Dil Kurumu, Gramer Bilim ve Uygulama Kolu 14 Kasım 1997 yılında “Türkiye Türkçesinde Edat” konulu toplantı düzenlemiştir. Gramer Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı Prof. Dr. Zeynep Korkmaz

adı geçen toplantıda yapmış olduğu açış konuşmasında “İster istemez karşımıza “... edat nedir?” sorusu çıkıyor diyerek vurguluyor. “... edat, acaba gramerimizde tek bir işleve karşılık olan bir kavramın adı mıdır; yoksa çeşitli işlevlere karşılık olan kavramların yahut terimlerin toplu adı mıdır? gibi bir soruyu ortaya çıkarıyor. Eğer “edat” terimi ile birden fazla kavramı tek bir başlık altında topluyor isek “Bunun sebebi nedir?” sorusuna da cevap bulmak gerekiyor.” Bu açış konuşma metnini okuduktan sonra böyle düşünüyorsak ki, konuşmacılar “Edat” konusu üzerine sanki yeni bir teklifte bulunacaklar. Ama istediğini göremiyorsun... Böyle ki, **Dr. Birsnel Oruç** “Türkiye Türkçesinde Kullanılan Çekim Edatları Üzerinde Görüş Farklılıklarından Kaynaklanan Problemler” adlı tebliğinde konuyu “Kim ne demiştir?” prensibiyle ele almış, “ön çekim edatları” olmadığı için “son çekim edatları” tabirini yanlış bularak ve bunun yerine “çekim edatları” teriminin kabul edilmesinin gerekli olduğu kanaatine gelmiştir (Oruç, 1999: 421- 431).

Prof. Dr. Recep Toparlı “son çekim edatları” adlı tebliğinde ise kendisinin de yazdığı gibi “son çekim edatları” üzerinde durmuş, yalnızca Türkiye Türkçesinden tespit edilebileceklerine kısaca temas etmişti (Toparlı, 1999: 432- 435).

Fakat bu toplantıda da istenildiği gibi bir sonuç çıkmamış, edat türünün hangi kelimeleri kapsadığı kesinliğe kavuşmamıştır.

Türklük biliminde edatların tetkiki üzerine değişik görüşler vardır.

Ünlü bilim adamı **Prof. Dr. N.A. Baskakov’un** edatlar hakkındaki fikirleri çok ilginçtir. Böyle ki, o, edatları gerçek anlamını kaybeden, temel (veya asıl) kelime çeşitlerinden ayrılan, kelime, kelime grubu ve cümlelere çeşitli anlam incelikleri veren temel kelime çeşitleri ile ekler arasında geçit karakterli formatlar hesap ediyor. O, edatları duygu sözlerinden (modal sözlerden) ayrı tetkik etmiyor. Buna göre de “Karakalpak Dili” adlı eserinde “edat ve duygu sözleri”nden bir bölümde söz açmıştır.

N. A. Baskakov burada edat ve duygu sözleri söz yapım özelliklerine göre iki gruba bölüyor.

1) Söz dağarcığında kendini özel kategori gibi gösteren şekil-gramer anlamı ile ayrılan edat ve duygu sözler

2) İsim ve fiillerden türeyen edatlar.

Yazar bu eserinde edat ve duygu sözleri aynı özelliğe sahip kelime grupları hesap ediyor. Bizce bu doğru değildir. Çünkü edat ve duygu sözlerini birbirinden ayıran temel belirtiler vardır. Bundan başka yazar burada edat olmayan kelimeleri de edat gibi sunuyor (Baskakov, 1952:477- 481).

Ünlü Türkolog **Prof. Dr. A.N. Kononov** “Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grammatikası” adlı eserinde yardımcı kelime çeşitlerine edatları da dâhil ediyor. O, edatları “Edat ve Modal (duygu) Sözler” başlığı altında sunarak duygu sözlerini de edat gibi açıklamıştır. Edatlar ise halis edatlar ve ad (isim) edatlar diye iki gruba ayırır (Kononov, 1956:345).

Yazar edat ve duygu sözleri birbirinden farklılandıramamış, neticede işte, hatta, fakat, olsun, bile, hiç, hep, bari, hâyër, evet, tıpkı ve ki edatlarını duygu sözleri gibi takdim etmiştir.

Prof. Dr. A.N. Kononov “Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grammatikası” adlı eserinde edatları duygu sözlerinden ayırmaya çaba göstermiştir. Böyle ki, burada o, edatlar ayrı ayrı bölmede (s. 437), duygu sözlerini ise başka bölmede (s. 438) açıklamıştır. Lakin buna rağmen burada da edatlarla duygu sözlerinin sınırı kesin olarak belirlenememiştir. Hatta yazar zarf, bağlaç ve edatı duygu sözleriyle aynılaştırmıştır. Mesela, x(h)atta, hatta ki, fakat hamişa zarfını, halbuki bağlacını duygu sözleri gibi sunmuştur (Kononov, 1960: 336).

Edatlara ait sunulmuş misallere dikkat edildiğinde edatların başka kelime çeşitleri ile karıştırıldığı apaçık görünüyor. Özellikle de duygu sözleri ile edatların ve zarfların karıştırıldığını görüyoruz. Edatla Türkçenin hangi kelimeleri kastedildiği konusundaki belirsizlikler netleşmedikçe bu karışıklık giderilemeyecektir. Edat denince hangi özellikteki kelimelerin anlaşılması gerektiği kesinleştirilirse; edat diye nitelendirilen kelimelerin hangilerinin duygu sözü, hangilerinin takı hangilerinininse edat olduğu belirsizliği de ortadan kalkacaktır.

Türkiye Türkçesinde “Ünlem” denince hangi özellikte kelimelerin anlaşılması gerektiği konusu da dilimizde halen belirsizlik içindedir. Cümlede görev olarak gramer

açısından cümle ögeleri ile ilişkisi olmayan, aynı zamanda hiçbir duygu, heyecan ifadesi taşımayan “hitapları” ünlemlerden ayrı tutmak gerekmektedir. Türk Dil Kurumu tarafından 17 Nisan 1998’de düzenlenen“Türkiye Türkçesinde Ünlemler” konulu toplantıda Türk dil bilimciler ünlem üzerine görüşlerini belirtmişlerdir:

Toplantıda **Prof. Dr. Şükrü Akalın** ünlemler konusunda kapsamlı bilgi vermiş, ünlem türü üzerine sorunları dile getirmiştir. Prof. Dr. H.Şükrü Akalın, Türk dil bilimcilerin ünlem tanımlarını belirttikten sonra tartışılması, üzerinde durulması gereken sorunların kendiliğinden ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu sorunları şöyle sıralamıştır.

- 1.Ünlem, başlı başına bir kelime türü olarak mı, yoksa bir edat türü olarak mı tanımlanmalıdır?
- 2.Ünlem edatları gibi genel bir terime ve tanıma gerek var mıdır? Böyle bir terim ve tanım karmaşaya yol açmakta mıdır?
- 3.Seslenme edatları ünlemlerin tanımı içerisine alınarak, ünlemlere dahil edilebilir mi?
- 4.Ünlem terimi ve tanımı hangi tür kelimeleri kapsayacak şekilde ve nasıl yapılmalıdır; onaylama, ret, sorma, gösterme, emir bildiren kelimeler bu kapsama dahil edilmeli midir?
- 5.Ünlem grubundan daha büyük kelime birlikleri, daha doğrusu bir ünlem cümlesi var mıdır? Ünlem cümlesinin varlığı kabul edildiğinde ve cümle bilgisinde bir ünlem cümlesi türü yer aldığında bu cümlelerin unsurları nasıl belirlenmelidir? Ünlem veya ünlem grubunun tamamı cümle dışı unsur olduğunda, ünlem cümlesinin tamamı da cümle dışı unsur mu olacaktır, yoksa herhangi bir cümle gibi unsurlarına ayrılacak mıdır?

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Prof. Dr. H.Akalın’ın terim ve tanım konusunda belirlediği dört sorun üzerine tartışmayı başlatmış ve ünlemin terimi ve tanımı konusunda sırasıyla şu görüşler belirtilmiştir:

Yard. Doç. Dr. Mehmet Gece:...Ünlem gayriihtiyari çıkarılan, herhangi beklenmedik bir ruh halinin neticesinde gayriihtiyari olarak çıkarılan sesler.

Yard. Doç. Dr. Cengiz Alyılmaz: Bütün ünlemlerin aynı yapıda olmadığı kanaatindeyim. Bir cümlede, daha doğrusu verici ile alıcı arasında mesajın gerçekleştirilebilmesi için, verici alıcıya sesleniyor. Ona seslenerek onu iletişim ortamına çekiyor. Seslenmeler diğer adıyla hitap blokları, vericinin alıcıyı iletişim ortamına çekmesi için kullanılan öğelerdir. Ünlemler de seslenme gruplarını niteliyorlar.

Prof. Dr. Mustafa Özkan: Terim ve tanım başlığı altındaki ünlem başlı başına bir kelime türü olarak mı, yoksa bir edat türü olarak mı tanımlanmalıdır?

...Ünlemleri bir bakımdan edat gibi, edatlara bağımlı bir kelime grubu olarak değerlendirirsek ki mutlaka öyledir, özellikle çekim edatları, yahut bağlama edatları, bağlaçlar diye de değerlendirdiğimiz edatlar, tek başına kullanılmazlar. Ünlemlerin seslenme ifade edenleri, yani hitap ifade edenleri aynen bu edatlar gibi mutlaka bir isme bağlı veya bir cümleye bağlı olarak kullanılırlar. Duygulanma ve hislenme ifade eden ünlemlerin aslında edatlardan ayrı bir kelime çeşidi olarak değerlendirilmesi ve kendi içerisinde hislenme ve duygulanmayı ifade edenler ve seslenmeyi ifade edenler olarak ele alınması, zannediyorum onların diğer edatlardan farklı olduğunun ortaya konulması açısından da önemli bir yön olur. Bu bakımdan edatlardan ayrı olarak değerlendirilmesi kanaatindeyim.

Dr. Birsal Oruç:...Ünlemlerin görevlerini, görev kısmını da biraz genişleterek, daha detaylı açıklayarak orada ünlemlere sadece anlamlı kelimeler, duyguyu ifade eden vs. gibi değil, yeri geldiğinde sentaks içerisinde de görev alan kelimeler olarak bakmamız gerektiğini ilave etmek istiyorum.

Hitap gruplarına baktığımızda, ünlem gruplarına baktığımızda da artık ünlemlerin, ünlem, seslenme fonksiyonundan ziyade, kuvvetlendirme fonksiyonu kazandığını görüyoruz.

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun: Benim anladığıma göre duyguları ifade eden kelimeler ve seslenme kelimeleri ile ünlemleri sınırlayalım, deniyor. Galiba bu konuda birlik oldu.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: Seslenme ifade eden ünlemleri, hayvanlara seslenme ile ilgili olan ünlemleri ve bir de Prof. Dr. Hamza Bey'in işaret ettiği ses yansımaları kelimeleri genel eğilime göre değerlendirmiştik. Peki cevaplar, cevaplama, onaylama, sorma, gösterme niteliğinde olan kelimelerin nereye gireceği, eğer bunlar ünlem grubuna girecekse tanımda bir değişiklik yapılacaktır mı?

Yard. Doç. Dr. Mehmet Gece: Ünlem olabilmesi için bunların duygu değeri taşıması, bir de normal alışılmışın dışında seslendirilmesi lazım.

Prof. Dr. Şükrü Akalın: Sanıyorum tanım konusunda artık bir fikir birliği oluştu. Bu tanım içerisine biz seslenmeleri ve duygu bildiren kelimeleri alacağız. Diğerlerine ise hemen her türden kelime, işlev bakımından, köken bakımından olarak değil ama, kullanılış yerine göre ünlem olabilir diyeceğiz.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: Ünlemler, insanın ruh dünyasındaki duygu ve heyecanları dışı vuran kelimeler olarak tanımlanabilir mi?

Doç. Dr. Leyla Karahan (şimdi profesördür): Ben ünlemlerin içinde hem seslenmeyi, hem duygu değeri taşıyanları, hem cevap, hem gösterme bildirenleri almak istiyorum.

Prof. Dr. Şükrü Akalın: Evet, hayır gibi kelimeler sonuçta ünlem olarak kullanılabilen kelimeler. Kelimenin kökeni konusunda tartışma çıkabilir. Bence zarf onlar.

Yard. Doç. Dr. Fatih Kirişçiöğlü: “Ünlemler duygu, heyecan, düşünce ve çeşitli seslenmeleri ifade ederler.” diye bir açıklama geldi. Burada seslenme ifade eden ünlemlerle duygu ifade eden ünlemleri iki başlıkta değerlendirirsek bizim için faydalı olabilir. Her seslenme, her duygu, düşünce ünlem ifade ediyor mu onu da değerlendirmek lazım.

Prof. Dr. Ş.Haluk Akalın: Böylece tanım konusunda bir tek Leyla Hanımın belirttiği husus dışında hemen hemen herkes hemfikir. Bu konuda herkes hemfikir olduğundan ikinci bölümle ilgili pek çok sorun da açıklanmış oluyor.

“Ünlem bağımsız bir kelime türü olarak mı ele alınmalı?” Genel kanaat, “bağımsız bir kelime türü olarak ele alınmalı.” şeklindeydi.

“Ünlemler sadece görevli kelimeler midir, anlam bildirmezler mi?” Evet, ünlem anlam bildirir.” Ünlemlerin anlamsız ama görevli bir kelime türü olan edatlarla değerlendirilmesi doğru mu?” sorusu da böylece gündemden kalkmış oluyor.

“İsim, sıfat, zamir, zarf, fiil gibi kelimelerin sahip olduğu özelliklere ünlem sahip midir?”

Şu anda bu konuyu tartışmak gerekiyor.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: Siz sorunu ortaya atan arkadaşımız olarak değerlendirir misiniz?

Prof. Dr. Ş.Haluk Akalm: Ben onları da iki şekilde değerlendirdim. Duygu ve heyecan, seslenme. Bunların bir kısmı içten gelen duyguların yansıtılması. Bunlar içten gelen, içe dönük ünlemler ve bir de dışa dönük bir kişiye, bir canlıya, bir başka hayvana seslenme. Bence öncelikle bu ünlem içerisinde asıl ünlemleri böyle tasnif etmek gerekiyor. İçten gelen heyecanları, duyguları bildiren ünlemler ve bir de seslenmeler. Bunları bir grup olarak esas ünlemler olarak belirtmemiz gerekiyor. Ünlem olabilen kelimeler diye bir başlık yaptığımızda ünlem olabilen kelimelerin içerisinde Türkçede nasıl doğrudan ünlem olan kelime yoktur, hemen hemen her cins kelime ünlem olarak kullanılabilir. Ben cevap edatları, gösterme edatları gibi terimlerin karmaşaya yol açacağı görüşündeyim. Bunları biz ayrı kelimeler olarak zorundayız diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Hamza Zülfikar: Bunlar zarf ya da zamire girmeli. “Gösterme edatları” ünlem içerisinde yer almalı. Cevap edatları da bence ünlem gibi kullanılan kelimeler tasnifi altında değerlendirilmelidir.

Dr. Birsal Oruç: Tek başına “evet, hayır” gibi kullanıldığı zaman, tek başlarına bir cümlelerin yerlerine geçeceği için ben rahatlıkla bunlara “ünlemdir” denmesi taraftarıyım.

Ar. Gör. Muna Yüceol-Özen: Haluk Bey Hocamız az önce bir soru sordu.” İçerisinde ünlem geçmeyen bir kelime grubu ya da cümleyi, daha doğrusu bir yargıyı öğelerine ayıracak mıyız? İşte ünlem grubu varsa zarf tümleci olarak ya da cümle dışı unsur olarak değerlendireceğiz. Ünlem varsa ünlem grubunu bu şekilde ayırmak, ona

bu şekilde isim vermek kolay ama cümle içerisinde ünlem yoksa ne olacak? Bunu da bir ünlem grubu gibi mi kabul edeceğiz, koca bir cümleyi? Öğelerine ayıracak mıyız? Ben, “evet ayırmak gerekir” diye düşünüyorum. Çünkü bu tamamen vurgu ile ilgili bir problemdir.

Prof. Dr. Şükrü Akalın: Bence bunlar öğelerine ayrılabilir. Bunlar birer cümledir. Yargısı olan, öznesi olan, yüklemi olan cümlelerdir. Her halde sonuçtaki ünleme dayanarak, ünlem işaretine dayanarak ünlem grubu olarak adlandırılmıştır.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: İçinde ünlem bulunan ünlem cümleleri ile ünlem bulunmadığı halde bir ünlem ifadesi veren cümleleri birbirinden ayırmak gerekir diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Şükrü Akalın: Her halde ünlem terimi, tanımı konusunda pek sorun yok. O konuda, esas ünlemler konusunda sorunumuz yok. Ama ünlem olabilen kelimelere farklı yaklaşımlar, farklı görüşler söz konusu.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: Sayın Kemal Eraslan, Leyla hanımın söylediği evet, hayır ve işte gibi gösterme teşkil eden unsurları siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Ünlemleri siz edat grubu içinde mi değerlendiriyorsunuz?

Prof. Dr. Kemal Eraslan: İsimleri, sıfatları, zamirleri zarfları anlamlı kelimelere ayırıyoruz. Fiilleri de ayırıyoruz. Edatlara gelince ben şahsen görevli kelimeler başlığı altında toplamayı uygun buluyorum. Bunlardan edatlarla bağlaçları taşıdıkları özellikler bakımından bir grupta alıyorum. Ünlemleri ayrı bir grup olarak. Edatlar dışında ve görevli kelimelerin dışında kısmen görevli kelimeleri, kısmen anlamlı kelimeleri içine alan ve daha çok anlamlı kelimelere yaklaşan müstakil grup olarak düşünüyorum.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: Sayın Ercilasun siz ne düşünüyorsunuz, lütfedip görüşlerinizi bildirirseniz memnun oluruz.

Prof. Dr. Ahmet B.Ercilasun: Bence ünlem de değildir, isim de değildir. Dokuzuncu bir kelime türüdür. Biliyorsunuz Sovyet gramerciliğinde böyle bir ayrı tür var. Bazen “yardımcı sözler” diyorlar. Her halde bizim de ona ihtiyacımız var. Ünlemleri sadece seslenmeler ve duyguları ifade eden kelimelerle sınırlarsak -ki öyle yapmalıyız- o

zaman ünlem de diyemeyiz evet, hayır, işte gibi kelimelere. O takdirde bir dokuzuncu tür kabul edebiliriz.

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz: Demek ki bu nokta, halledilmemiş, ihtilafli bir nokta olarak karşımızda duruyor.

Ünlem konusundaki görüşleri değerlendirdiğimizde ünlem tanımı içine duyguları ve heyecanları bildiren kelimelerin, doğa sesini yansıtan kelimelerin, seslenmelerin ve hitapların, onaylama, ret, sorma, gösterme kelimelerinin alındığı görülür. Bizim burada irdeleyeceğimiz konu şudur ki, (zaten “Türk Gramerinin Sorunları” toplantısında 1998 yılında “Türkiye Türkçesinde Ünlemler” başlıklı tartışmada da dile getirilmiştir.) ünlemin tanımı göz önüne alındığında bütün kaynaklarda “ünlem” denince öncelikle duyguları ve heyecanları bildiren kelimelerin akla gelmesidir. Bu bağlamda cümlede görev alarak gramer açısından cümle öğeleri ile ilişkisi olmayan, aynı zamanda hiçbir duygu heyecan ifadesi taşımayan hitapları ünlemlerden ayrı tutmak gerekmektedir.

Ünlemlerin edatlardan bağımsız bir kelime grubu olduğu kabul edilmiştir, fakat ünlemin ne olduğu, ünlem denince ne türde kelimelerin aklımıza geleceği bugün bile hala kesinliğe kavuşmamıştır. Dil bilim kitaplarına baktığımızda; onaylama, ret, sorma, gösterme kelimelerinin de ünlemlerin içinde verildiği görülür. Oysa bu kelimeler kelimenin ve cümlenin yalnız anlamını kuvvetlendiren, cümleye belirli bir anlam inceliği kazandıran yardımcı kelime türü olan edattır. Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu edatları anlam türüne göre şöyle gruplandırmıştır:

A) Yalnızca Çeşitli Anlam İnceliği Oluşturan Edatlar

1. Kuvvetlendirici Edatlar: ki, en, daha, daha da, artık, hatta da//de, ha, dahi, bile
“Edebiyat yapmayı, büyük söz etmeyi sevenler için şiir ne değildir ki?”

(Cahit Sıtkı Tarancı, Otuz Beş Yaş- Bütün Şiirleri, Derleyen: Asım Bezirci, 13. Basım, İstanbul, 1997, s.16).

“Dilin gücüne güvenmek, dilin kullanımıyla ilgili bazı tedbirleri almayı engellemez ki.”

(Türk Dili, Şubat 1997, sayı: 542, s. 228) .

“**Daha da** okuyacağım, elbet okuyacağım ya...”

(Güzel Yazılar- Romanlar, TDK Yayınları, Ankara 2000, s. 396).

“Biz **ki** kam alırsız her bahtiyardan

Valsına erdikçe ezeli yardan

Aşıkla yolunda olan diyardan

İlahi güneşler katar **da** gider!

Bir başka nefes var iç ahımızda

Güzeller güzeli belki o kııda

Çöllere kurulu dergâhımızda

Bir gecelik olsun yatar **da** gider”

(Asaf Halet Çelebi, Bütün Şiirleri, İstanbul, 1998, s.94).

“**Hatta** Necip Asım ve Ahmet Muhtar Paşa eseri baştan aşağı tarayarak eksikleri tespit etmişler ve Şemseddin Sami’ye bir liste halinde vermişlerdi.”

(Şacaatin Tural, Şemsetin Sami, İstanbul,1999, s.49).

“Aralarında hademe **hatta** bir dairede küçük bir memurluk koparabilmiş olanlar da.”

(Güzel Yazılar- Romanlar, TDK Yayınları, Ankara 2000, s.398).

2. Somutlaştırıcı(konkreleştirici) Edatlar: **Öyle, asıl**

Öyle bu vakit kardeşim arabadan indi

Öyle bu yerde eski anıları hatırladım.

3. Sınırlayıcı Edatlar: **Yalnız, ancak, birce**

“Gazeteleri **yalnız** ajans havadisleri için okumak isterseniz hiçbir harici meseleyi başından sonuna kadar takip edemezsiniz.”

(Güzel Yazılar- Röportajlar, TDK Yayınları, Ankara 2000, s.33–34).

“İçeriden cevap da yok; **yalnız** derin bir inleyiş çıkıyor.”

(Şacaatin Tural, Şemsetin Sami, İstanbul,1999, s.138).

Birce annemden haber alsaydım.

Birce üniversiteyi kazanabilsem.

“O benimdir. O benim milletimindir **ancak.**”

(Mehmet Akif Ersoy “ İstiklal Marşı”).

4. Soru Edatları: Yani, mı, mi, mu, mü, be, meğer ha

“Onları kolay **mı** bulmuştu.” (Aziz Ayva, Türk Dili, Ekim 2001, sayı: 598 s.429).

“Bulaşık yıkar **mı**?”

“Soğanla yahni yapar **mı**?”

“Çatalsız yemek yer **mi**?”

“Balık çorbası pişirebilir **mi**?”

“Yanlış **mı**?” (İbrahim Kavaz, Sait Faik Abasıyanık, İstanbul, 1999, s. 153).

“Ne yapsın orada **be**?”

“Ne diyorsun sen **be**, aklımı karıştırıyorsun.”

(Güzel Yazılar- Romanlar, TDK Yayınları, Ankara 2000, s.265, 389).

“Biz mi fabrika kuracağız, biz **ha** baba?”

(Güzel Yazılar- Romanlar, TDK Yayınları, Ankara 2000, s.408).

5. İşaret Edatları: İşte, budur, odur

“Hah **işte** babası gitmek üzereydi.”

(Mehmet Erol, “Sarı Zarf” Türk Dili, Ekim 2001, Sayı: 598, s. 482).

“Biz **işte** bu kötü neticeyi fazla hissetmiş olduk.”

(Güzel Yazılar- Röportajlar, TDK Yayınları, Ankara 2000, s.41).

“**Budur**, birkaç gündür yağmur yağıyor.”

“**Budur**, bir aydır ki oğlumdan mektup alamıyorum.”

6. Emir Edatları: Koy, koyun, gel, gelin, ha, da//de, di

Koy başkaları cevap versin

Gelin bu akşam gezintiye çikalım

Görsün ne işler getirecek Mehmet onun başına

Onu bul **da** konuşalım.

Sana diyorlar gel, gel **de!**

Oğlum, annen onu oku diyor **da!**

7. Olumluluk(tasdik) Edatları: Evet, he, peki

- Demek sizce halkın zihnini karıştıran adaptasyondur?

- **Evet.**

- Çıkmayan iddiamız olmadı mı?

- **Evet**, o da oldu.

- **Evet**, bu yolda büyük yazarlar var.

- **Evet**, ben bunu düşünüyorum.

(Güzel Yazılar- Röportajlar, TDK Yayınları, Ankara 2000, s. 70, 78, 298, 300).

“**Peki**, dedi.”

“**He**, amca babam savaştan konuşuyordu.”

(Güzel Yazılar- Gezi- Hatıra, TDK Yayınları, Ankara 1999, s.310).

“**Evet**; dibi görünmeyen kuyulara atılan taş nasıl çıkardığı sesle onların derinliğini gösterirse başkalarının elemi de bizim yüreklerimize düştüğü zaman çıkardığı sesle bize kendimizi, insanlığımızın derecesini gösterir.”

(Doç Dr.Leyla Karahan, ”Türkçede Söz Dizimi”, Akçağ Yay. Ankara, 1995, s.79).

8. Olumsuzluk (inkâr) Edatları: Hayır, hiç, yok

“Dudaklarım **hiç** kıpırdamasaydı, **hiç** ses çıkarmasaydı bile, bu zehir gibi gülümsemeseydi her şeyi, söylemiş olurdu.”

“-**Hayır**, yalnız, Azerbaycan gençleri için, Rusçadan tercüme ufak eserlerim vardır.

Edebi bakımdan zorunluluğu açıklamağa lüzum **yok.**”

“Yeryüzündeki bütün dilleri bilmeye imkân **yok.**”

(Güzel Yazılar- Röportajlar, TDK Yayınları, Ankara 2000, s. 54, 56, 59 173, 21, 211).

- “Kimse itiraz etti mi?”

- “**Yok.**”

(Güzel Yazılar- Romanlar, TDK Yayınları, Ankara 2000).

“Fena yün olursa ben **hiç** işleyemem.”

(Şacaatin Tural, Şemsetin Sami, İstanbul,1999, s.140).

9. Şart Edatı: İse(-sa//se)

1. Zaman ve kip eklerinden sonra gelerek hareketin icrasında belirli bir şartlık anlamı yaratmakla birlikte, belirli anlam incelikleri de oluşturur. Örnek:

Oku- du-(y)-sa

Oku- malı- dır- sa

Oku- muştur- sa

Oku- yası- dır- sa

Oku- yor- sa_

Oku- makta- (y)dir- sa

Oku- (y)acak-tır- sa

Dersini okudu-(y)sa, iyi puan alacaktır.

Dersini okumuştur- sa, iyi puan alacaktır.

Dersini okuyor- sa, iyi puan alacaktır.

Dersini okuyacaktır- sa, bizimle gidebilir.

Dersini okumalıdır- sa, ona dikkat ediniz.

Dersini okuyasıdır- sa, ona dikkat ediniz.

Dersini okumaktadır-sa, ona dikkat ediniz.

2. Zaman ve kip eklerinin hikâye, rivayetinden sonra gelerek hareketin icrasında belirli bir şartlık anlamı yaratmakla birlikte belirli anlam incelikleri de gerçekleştirir. Örnek:

Oku-muş-du-sa // oku-muş-idi-se

Oku-muş-muş-sa // oku-muş-imiş-ise

Oku-yor-du-sa // oku-yor-idi-se

Oku-yor-muş-sa // oku-yor-imiş-se

Oku-(y)acak-dı-sa // oku-(y)acak-idi-se

Oku-(y)acak-mış-sa // oku-(y)acak-imiş-se

Oku-yor-dı-sa // oku-yor-idi-se

Oku-yor-mış-sa // oku-yor-imiş-se

Oku-malı-(y)dı-sa // oku-malı-idi-se

Oku- malı-(y)mış-sa // oku-malı-imiş-se

Oku-yası-dı-sa // oku-yası-idi-se

Oku-yası-(y)mış-sa // oku-yası-imiş-se

Oku-makta-(y)dı-sa // oku-makta-idi-se

Oku-makta-(y)mış-sa // oku-makta-imiş-se

Dersini okumuşdu-sa(okumuş idi-se) bizimle gidebilir.

Dersini okumuşmuş-sa (okumuş-imiş-se) bizimle gidebilir.

Dersini okuyordu-sa(okuyor idi-se) ona dokunmayınız.

Dersini okuyormuş-sa(okuyor imiş-se) bizimle gidebilirdi.

Dersini okuyacakdı-sa(okuyacak idi-se) ona dokunmayınız.

Dersini okuyacakmış-sa(okuyacak imiş-se) neden böyle yaptı.

Dersini okuyordu-sa(okuyor idi-se)iyi puan alırdı.

Dersini okuyormuş-sa (okuyor imiş-se)neden yalan konuştu.

Dersini okumalıdı-sa (okumalı idi-se) ona dikkat ediniz.

Dersini okumalıymış-sa (okumalı imiş-se)neden okumadı.

Dersini okuyasıdı-sa (okuyası idi-se)ona dikkat ediniz.

Dersini okuyasıymış-sa (okuyası imiş-se) nden böyle yaptı.

Dersini okumaktaydı-sa (okumakta idi-se)ona dikkat ediniz.

Dersini okumaktaymış-sa (okumakta imiş-se)ona dikkat ediniz.

3. İsim, sıfat, sayı, zamir ve takıya eklendiğinde bu kelime türlerinde şart anlamı ve belirli bir anlam inceliği oluşturur. Örnek:

Tablo 2: Şart edatının kelime türlerine eklenmesi

Sıra Nosu	Kelime Türü	Kelime + ise (-sa//-se)	Örnek Cümle
1.	İsim	Gemi <u>ise</u> (gemidir <u>se</u>)	Bu gemi <u>ise</u> (gemidir <u>se</u>) binelim.
2.	Sıfat	Soğuk <u>ise</u> (soğuktur <u>sa</u>)	Hava soğuk <u>ise</u> (soğuktur <u>sa</u>) dışarı çıkma
3.	Sayı	Yüz <u>ise</u> (yüzdür <u>se</u>)	Puanı yüz <u>ise</u> (yüzdür <u>se</u>) çok iyi.
4.	Zamir	Bu <u>ise</u> (budur <u>sa</u>)	Aradığın kitap bu <u>ise</u> (budur <u>sa</u>) hemen alalım.
5.	Takı	Benim için <u>ise</u> (benim içindir <u>se</u>)	Şölen benim için <u>ise</u> (benim içindir <u>se</u>) teşekkür ederim.

Kaynak: (Tablo Prof. Dr. Alaeddin Mehmedoğlu'nun ders notlarından alıntıdır.)

B) Yüklemlik ve Anlam İnceliği Oluşturan Edatlar

İdi (-dı, -di, -du, -dü,) imiş (-mı, -miş, -mu, -mü)

1. Fiillerde yüklemlik belirtisini kuvvetlendirmek için zaman ve kip eklerinden sonra kullanılıp, hareketin icrasında hikâye ve rivayet anlamı ile bir dizi anlam inceliği oluştururlar.

İdi (-dı, -di, -du, -dü,)

Oku-muş-idi // oku-muş-tu

Oku-yor-idi // oku-yor-du

Oku-(y)acak-idi // oku-(y)acak-tı

Oku-yor-idi // oku-yor-du

Oku-malı-idi // oku-malı-(y)dı

Oku-yası-idi // oku-yası-(y)dı

Oku-makta-idi // oku-makta-(y)dı

İmiş (-mı, -miş, -mu, -mü)

Oku-muş-imiş // oku-muş-muş

Oku-yor-imiş // oku-yor-muş

Oku-(y)acak-imiş // oku-(y)acak-mış

Oku-yor-imiş // oku-yor-muş

Oku-malı-imiş // oku-malı-(y)mış

Oku-yası-imiş // oku-yası-(y)mış

Oku-makta-imiş // oku-makta-(y)mış

2. İsim, sıfat, sayı, zarf, zamir ve takılara eklendikleri zaman hem yüklemlik hem de çeşitli anlam incelikleri oluştururlar.

İsim:

Öğrenci idi // öğrenciydi

Öğrenci imiş // öğrenciymiş

Öğrenci ise // öğrenciyse

Sıfat:

İyi idi // iyiydi

İyi imiş // iyiymiş

İyi ise // iyiyse

Sayı:

Sekiz idi // sekizdi

Sekiz imiş // sekizmiş

Sekiz ise // sekizse

Zamir:

Ben idim // bendim

Ben imişim // benmişim

Ben isem // bensem

Takı:

Onun için idi // onun içindi

Onun için imiş // onun içinmiş

Onun için ise // onun içinse

Yukarıdaki sınıflandırmaya baktığımızda onaylama, ret, sorma, gösterme ifade eden kelimelerin edat türü içinde verildiğini görüyoruz.

O halde ünlem türü içine sadece duyguları ve heyecanları ifade eden kelimeler alınmalıdır. Şu halde biz yardımcı kelime türlerini ele aldığımızda bunların sınırlarını iyi çizmeli, bu kelimelerin hangi kelimeleri kapsadığını açıkça ortaya koymalıyız.

BÖLÜM 2: GRAMER BAKIMINDAN (AÇISINDAN) CÜMLE ÖGELERİ İLE İLİŞKİSİ OLMAYAN SÖZLER (KELİMELER)

Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarına baktığımızda cümle, bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir yargıyı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisidir şeklinde bir tanımlanmıştır. Cümle hem fikir ifade etme açısından, hem de şekillenme kurallarına göre dilin en büyük ve en zengin birimidir. Dilin birimi olan cümle, tefekkürün birimi olan hükmün sözlerle ifade edilmesidir. İnsanların birbiriyle anlaşmaya girmesi ancak hükmün cümle şeklinde meydana çıkması yolu ile mümkün olur.

Bir cümlede birçok sözcük bulunabilir. Cümleyi oluşturan kelimelerin hepsi söz diziminde görev alamamaktadır. Cümlede kullanılan ve herhangi bir soruya cevap olan kelime veya kelime grubuna cümle ögesi denir. Türkiye Türkçesinde cümle ögeleri temel ve yardımcı ögeler olarak sınıflandırılmıştır. Bunlardan özne ve yüklem temel ögeler; nesne ve tümleç yardımcı ögeler olarak verilmiştir. Bunların dışında kalan edat, bağlaç ve ünlemler ise cümlenin kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan cümle dışı unsurlar olarak kabul edilmektedir.

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, cümle ögelerini kendi anlamlarıyla, taşıdığı görevlerine göre ikiye ayırmıştır.

1)Temel ögeler: özne, yüklem

2)Yardımcı ögeler: nesne, belirten, zarflık

“Temel ögeler anlam ve gramer bakımından cümlenin esasıdır. Özne ve yüklem cümlenin temel ögeleridir. Cümlede yüklem bildirdiği iş ve hareketi yapan “**kim?**, **ne?**” ve **bazen de “nere?”** sorularından birine cevap olan temel ögeye “**özne**” denir.

O, İstanbul’da çalışıyor.(**kim** çalışıyor? O)

Kitap bilim kaynağıdır.(**ne** bilim kaynağıdır? Kitap)

Türkiye demokratik ve hukuki devlettir.(**nere** demokratik ve hukuki devlettir? Türkiye)

Cümlede özneye ait hareketi, olayı, işi, yargıyı bildiren “ne diyor?, kimdir?, nedir?, nasıldır?, nerededir?, kaçtır?” vs. sorularından birine cevap olan temel öğeye “**yüklem**” denir.

Onun kimi sevdiğini **biliyordum**.

O, **vatan kahramanıdır**.

Yeşil görünen yer **orman kenarıdır**.

Grammer bakımından temel öğelere bağımlı olan ve onları izah eden öğelere **cümlenin yardımcı öğeleri** denir. Nesne, belirten, zarflık cümlenin yardımcı öğeleridir.

Cümlede eşya bildiren yalın ve ilgi hallerinden başka, kalan hallerde kullanılan yardımcı öğeye “**nesne**” denir. Nesne “**kimi?, neyi?, ne?, kime?, neye?, kimde?, nede?, kimden?, neden?, kimle?, ne ile?, kim için?, ne için?**” sorularından birine cevap oluyor. Hareketle obje arasındaki ilişkinin niteliğine göre nesnelere iki yere bölünür.

a) Dolaysız nesne: Dolaysız nesne ismin yükleme halinde olup, geçişli fiillerle yönetilir ve “**kimi?, neyi?, ne?**” sorularından birine cevap olur.

Başkan, **Zakir**'i yayın kuruluna çağırıldı.

Mehmet **mektup** yazdı.

b) Dolaylı nesne: Yükleme halinin sorularından başka, diğer sorulara cevap olan nesnelere **dolaylı nesne** denir. Dolaylı nesnelere, “**kime?, neye?, kimde?, nede?, kimden?, neden?, kim ile?, ne ile?, kim için?, en için?**” sorularından birine cevap oluyor.

Pamuktan çeşitli yağlar alınır.

Biz **askerlerimizle** iftihar ediyoruz.

Herkes **sınava** iyi hazırlanmalıdır.

Cümlede isimle ifade olunmuş öğeleri niteleyen, belirten, sıralayan ve çeşitli yönlerden bildiren yardımcı cümle öğesine “**belirten**” denir. Belirten “**nice?, nasıl?, hangi?, kaç?, ne kadar?**” sorularından birine cevap oluyor.

Hırçın dalgalar **korkunç** görüntülerini kıyılarına atıyor.

Çok iyi bir arkadaşım vardı.

Cümlede iş veya hareketin uygulama zamanını, yerini, tarzını, sebebini, ölçüsünü ve derecesini bildiren yardımcı cümle öğesine “**zarflık**” denir. Zarflıklar “**ne vakit?, ne zaman?, nereye?, nerede?, nereden?, nasıl?, ne kadar?, ne için?, neden?**” sorularından birine cevap oluyor.

Toplantı **dün** yapıldı.

Çocuklar **avlude** oynuyor.

Hasta olduğu için yüzü bembeyaz idi.

Sporcular **çok** yedi, **az** konuştu (Mehmedoğlu, 2001:61-96).

Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, temel öğeler ve yardımcı öğelerin dışında tek başlarına anlamları olmayan, cümlede hiçbir soruya cevap olamayan, sadece cümlede semantik görev yerine getiren yardımcı kelime çeşitlerinin (bağlaç, edat, takı, ünlem, duygu sözleri) ve hitapların cümle dışı unsur sayılmasının yanlış olduğunu, bunların cümle dışı unsurlar yerine kavramı yerine cümle ögesi olmayan yardımcı kelimeler olarak adlandırılmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir (Mehmedoğlu, 2006:142).

Yukarıdaki açıklamalara ve örneklere baktığımızda temel öğeler ve yardımcı öğeler olarak kabul ettiğimiz öğeler belirli sorulara cevap oluyor ve cümlede birbirleri arasında da hem gramer açısından hem de anlam açısından bir ilişki oluyor.

Yardımcı kelimeler (edat, takı, bağlaç, ünlem, duygu sözleri) ve hitaplar ise cümlede hiçbir soruya cevap olmaz. Dolayısıyla cümle ögesi olarak asla tahlil edilmemelidir.

Bellidir ki, cümleyi oluşturan kelimelerin hepsi hiç de aynı hukuklu olamıyor. Bu hususta Azerbaycan Türk dilcisi, devlet ödülü almış Prof. Dr. Yusif Ahmedoğlu Seyidov yazıyor:

“Cümlede birleşerek nutukumuzu teşkil eden sözler aynı hukuklu olmur. Onlardan bazıları cümlenin temelini oluşturur, belirli sorulara cevap olur; böyle sözler arasında hem gramer ilişki, hem de anlam ilişkisi oluyor. Diğer sözler ise cümlede esas fikri ifade edebiliyor, hiçbir soruya cevap olmuyor ve o sözlerle cümlenin esasını (temelini) oluşturan sözler arasında hiçbir gramer ilişki de olmuyor. Onlar ancak anlam açısından cümleye bağlı olurlar. Cümledeki birinci grup sözler cümle öğeleri olduğu halde, ikinci grup sözler gramer açısından cümle öğeleri ile ilişkisi olmayan sözler adlanır (Seyidov, 1959:415).

Mukayese için aşağıdaki tabloya dikkat edelim.

Tablo 3: Hitap kullanılan cümleler ve hitap kullanılmayan cümleler

Sıra No	Hitap kullanılan cümleler	Hitap kullanılmayan cümleler
1.	Aynur , senin yanına geliyorum. senin yanına geliyorum.
2.	Yavrucuğum , önüne baksana önüne baksana
3.	İsmail , seni oğlum gibi severim. seni oğlum gibi severim

Tablo 3'ün devamı

4.	<u>Ey Allah'ım</u> ,bu ovada onun sesi ne kadar güzeldi.,bu ovada onun sesi ne kadar güzeldi.
5.	<u>Ey büyük efendim</u> , bu dünya böyle kurulmuş.bu dünya böyle kurulmuş.
6.	<u>Yurttaşlarım</u> , az zamanda çok büyük işler yaptık az zamanda çok büyük işler yaptık
7.	Vakit mi var, <u>kardeşim?</u>	Vakit mi var,.....?
8.	Niçin ağlarsın <u>bülbül hey</u> ?	Niçin ağlarsın.....?
9.	<u>Hey oğul</u> , ben beş defa muhacir oldum, beş defa evim yandı.ben beş defa muhacir oldum, beş defa evim yandı.
10	<u>Bak kızım</u> , bir rüya gördün, geçti artık. bir rüya gördün, geçti artık.
11	<u>Muhterem Tabur Komutanı</u> bu askerlerin şevkini kırmayın. bu askerlerin şevkini kırmayın.
12	<u>Çocuk</u> , valizler ve eşyalar burada kalacak.valizler ve eşyalar burada kalacak.
13	<u>Hanımfendi</u> , çok rica ederim, ayağa kalkın.	çok rica ederim, ayağa kalkın.
14	<u>Paşam</u> , ne çok iş başarmışsınız. ne çok iş başarmışsınız
15	Hemen hazırlayayım <u>Yüzbaşım</u> .	Hemen hazırlayayım

Kaynak: Cümleler Külekçi, M.Ali (1999), Gül, Metin ve Muhsin Köktürk (2000), Topuz, Hıfzı (2001) kitaplarından derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda yer alan cümlelerdeki “Aynur, yavrucuğum, İsmail, ey Allah'ım, ey büyük efendim,yurttaşlarım, kardeşim, bülbül hey, hey oğul, Bak kızım, Muhterem Tabur Komutanı, Çocuk, Hanımfendi, Paşam, Yüzbaşım

”sözleri yukarıda belirtilen özelliklere sahiptir. Bu sözlerle cümledeki başka sözler, yani cümle öğeleri arasında gramer ilişki olmadığından onları cümleden çıkarsak da, cümle yapısına ve genel anlamında hiçbir esaslı değişiklik oluşmaz. Türklük biliminde böyle sözler “**Hitap**” olarak adlandırılıyor.

Tablo 4) Duygu sözü kullanılan cümleler ve duygu sözü kullanılmayan cümleler

Sıra No	Ara sözü (duygu sözü)kullanılan cümleler	Ara sözü(duygu sözü) kullanılmayan cümleler
1.	Ben de o zaman çileden çıkıyorum gerçekten.	Ben de o zaman çileden çıkıyorum
2.	Sen elbette doğru konuşuyorsun.	Sendoğru konuşuyorsun.
3.	Hülasa, öyle melek bir çocuk ki, aynen sen., öyle melek bir çocuk ki, aynen sen.
4.	Yeniden genç olabilseydi keşke.	Yeniden genç olabilseydi
5.	Peki bunu hak ettim mi acaba?	Peki bunu hak ettim mi.....?
6.	Göğsünün üstüne kocaman bir kaya oturtulmuştu sanki	Göğsünün üstüne kocaman bir kaya oturtulmuştu
7.	Herhalde bizi unutmayacaksınız.bizi unutmayacaksınız
8.	Süphesiz hepimizden büyüktür.hepimizden büyüktür.
9.	Belki farkında olmadan tekrar almıştı ilaçlarını.farkında olmadan tekrar almıştı ilaçlarını.
10.	Var elbette, biliyorsun uzun süre cepheden hiç haber alamamıştık	Varbiliyorsun uzun süre cepheden hiç haber alamamıştık
11.	Kendisine üzülme dedim, mutlu günlere kavuşacağız elbette.	Kendisine üzülme dedim, mutlu günlere kavuşacağız
12.	Keşke bu kadar uzatmasaydınız.bu kadar uzatmasaydınız,
13.	Bak Fikriyecğim, senin mutlaka bir senatoryumda bakılman gerek.	Bak Fikriyecğim, seninbir senatoryumda bakılman gerek.

Tablo 4'ün devamı

14.	Doğru, herhalde Vahdettin'den esinlenmiştir.	Doğru,Vahdettin'den esinlenmiştir.
15.	Kız gerçekten büyük bir kaza geçirmiş, sargılar içinde yatıyordu.	Kızbüyük bir kaza geçirmiş, sargılar içinde yatıyordu

Kaynak: Cümleler Aral, İnci (2006), Topuz, Hıfzı (2001) kitaplarından derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda yer alan “**gerçekten, elbette, keşke, hülasa, acaba, sanki, herhalde, şüphesiz, belki**” duygu sözleri ile cümledeki başka sözler, yani cümle öğeleri arasında gramer ilişkisi olmadığından onları cümleden çıkarsak da, cümlenin yapısına ve genel anlamında hiçbir esaslı değişiklik oluşmaz. Türklük biliminde böyle sözler “**duygu sözleri**” olarak adlandırılıyor.

BÖLÜM 3: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE HİTAPLAR

3.1. Türkiye Türkçesinde Hitapların İşlenmesi

Türkiye Türkçesine ait dil bilgisi kitaplarına baktığımızda bizim adlandırdığımız hitapların “ünlem” türü içinde verildiğini görüyoruz. Türk dilbilimcilerin gramer kitaplarına göz attığımızda ünlem için şu görüşler ileri sürülmüştür.

Prof. Dr. Muharrem Ergin bilindiği gibi ünlemleri “edat” bölümünde ele alırken “ünlem edatları” başlığını kullanmış ve ünlem edatlarını şu şekilde tanımlamıştır.

“Bunlar his ve heyecanları, sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, coşkunsuluk v.s. gibi ruh hallerini; tabiat seslenmeleri, tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır (Ergin, 1993:329).

Prof. Dr. Muharrem Ergin bu genel tanımın içerisinde yer alan türleri “ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları, cevap edatları” olmak üzere beş alt başlıkta incelemiştir. Prof. Dr. Muharrem Ergin bizim adlandırdığımız hitapları seslenme edatı olarak takdim ediyor.

“Bunlar hitap edatlarıdır. Ünlemler gibi his, heyecan, tabiat sesi şeklinde bir şey, bir hâl bildirmezler. Hiçbir ifadeleri yoktur. Sadece hitap, seslenme vasıtalarıdır. **a, ay, ey, yâhu, bre, be, hû** gibi. Bu edatlar umumiyetle seslenen, hitap edilen isimlerle birlikte kullanılır. **a beyim, ey arkadaş, ay oğul gibi.**

Bu edatlar hitabı kuvvetlendiren kelimelerdir. Hitap için çok defa bunlar olmadan doğrudan doğruya isimler hitap şeklinde kullanılır: **arkadaş!, kardeşim!, Yüksel!** gibi. Bu şekilde hitap olarak kullanılan isimlerin de fonksiyon bakımından seslenme edatı durumunda bulduklarını belirtmeliyiz.” (Ergin, 1993:330).

Tanımlamalardan sonra Prof. Dr. Muharrem Ergin, ünlemler ve seslenme edatlarının asıl ünlem edatları olduğunu; sorma, gösterme ve cevap edatlarının ikinci derecede ünlem edatları olduğunu bildirir.

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu ünlemleri edat kapsamına almıştır. Hacıeminoğlu; soru edatları, çağırma-hitap edatları, cevap edatları, ünlemler, gösterme edatları bölümlerinde tanımlar yaparak örnekler verirken bunları “**ünlem edatları**” başlığı altında toplamamıştır. Hacıeminoğlu, “**ünleme edatları**” terimini sadece ünlemler için kullanmıştır. Takdir, temenni dua, hayret, teessür, pişmanlık ve benzeri duyguları, heyecanları ifade etmek için kullanılan kelimeleri “**ünlem**” olarak tanımlayan

Hacıeminoğlu, bu tanımın içerisine almadığı seslenme ve hitapları “çağırma- hitap edatları” bölümünde ele alır.

“Bunlar isimlerden veya unvanlardan önce gelerek hitap hareketini bilhassa belirtmekten başka hiçbir manaları olmayan sözlerdir. Bir kısmı taklidi kelimelerdir, bir kısmı ise kalıplaşmış diğer gramer unsurlardır. Bu sebeple menşelerini tespit etmek güçtür (Hacıeminoğlu, 1992:284).

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu'nun verdiği örneklere bakarsak;

s.284'te “a/e”

“A kızım dinle beni” (Safahat,370).

s.285'te “ay/ey”

“Örtün evet “ey hâile!” (RŞ.299).

s.287'de “behey”

“Çalış kazanmaya bak rızkını **behey** avanak!” (Safahat).

s.288'de “hay/hey”

“Hey kuzum arama!” (Safahat).

s.288'de “İlâhi”

“İlâhi teyze tuhafsın, neden günah olacak?” (Safahat, 87).

Jean Deny, ünlü eseri Türk Dili Grameri'nin kelime kısımlarının dördüncü ayrımını edatlara ayırarak birinci bahiste ilgeçleri(edatları), ikinci bahiste bağlaçları, üçüncü bahiste nidaları(ünlemleri) ele almıştır.

Ahmet Topaloğlu, “Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü”nde ünlem için genellikle tek başına anlamı olmayan, ancak seslenmeleri; korku, sevinç, şaşkınlık, acıma gibi ruh hallerini; yasaklama, tasdik, gösterme gibi hususları ifade eden kelime türü tanımını kullanır.

Ünlemin tanımı içerisinde duygu anlatımını; tabiat taklidi kelimeleri; seslenmeleri; tasdik, ret, sorma; gösterme gibi kelimeleri alan bir başka tanım Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'undur: Ünlemi “Bir duyguyu, bir düşünceyi anlatan veya bir tabiat sesini, seslenmeleri, tasdik, ret, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.”

olarak tanımlamıştır. Tuncer Gülensoy, bizim adlandırdığımız hitapları ünlem edatlarının içinde “seslenme edatları” başlığında ele alır.“Seslenme edatları hitap edatları olup, ünlemler gibi bir duyguyu, bir düşünceyi ifade etmezler. Yalnız seslenme, hitap için kullanılır.”olarak tanımlamıştır.

Örnek: “A benim iki gözüm!”(Gülensoy, 2000: 425).

Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, başlı başına bir kelime türü olarak aldığı ünlemi, bir duyuyu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazen tek başına anlatmaya ve bir kimseye seslenmeye yarayan kelimeler olarak tanımlar.

Oh! Eyvah! Hah! Vay! Ö! Püf! Haydi! Hey! gibi.

“Oh! Hava biraz serinledi.”

“Hey! Kimi arıyorsun?”

“Lafı uzatmayalım, **haydi!**”(Banguoğlu, 2004:396).

M. Kaya Bilgegil, çeşitli duygu ve arzularla zapt olunamayan heyecanları yüklenen bazen örneği tabiatta bulunan ve anlatım kabiliyeti bir cümleninkine denk olabilen insan ses, çığlık ve sözleri şeklinde tanımlıyor ünlemi (Bilgegil, 1984:229).

Gramer Terimleri Sözlüğü’nde Prof. Dr. Zeynep Korkmaz; ünlemi şöyle tanımlar:

“Konusanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan ve kısmen bağımlı kelimeler sınıfına giren kelime veya kelimeler. **a!, e!, ah!, ay!, ey!, hay hay!, vay!, of!, aman!, haydi!, hişt!,Allah!, Yarabbi!, vb.- Bana blöf yok dedik, a doktor!**(T.Buğra, Yarın Diye Bir Şey Yoktur,s.148) –Ey şair, çünkü senden sonra çok şeyler oldu (Y.K.Karaosmanoğlu, göst..e,s.33).

“**Behey** Mübarek adam, gece yarıları denizin dibinde ne arıyordu?” (R.H.Karay, Memleket Hikâyeleri: Şaka, s.70).

Ünlemler kendi içinde A.İçe dönük ünlemler, B.Dışa dönük ünlemler, C.Ses yansımali ünlemler olmak üzere üç ana gruba ayrılır.

İçe Dönük Ünlemler: İnsanın iç dünyasındaki türlü duygu ve heyecanları dışa vuran ünlemler. Bunlara duygu ünlemleri de denilebilir. **aa, ah, aman, vah vah, yazık, uhh, yaa, tövbe tövbe vb.**

Dışa Dönük Ünlemler: İnsanın dış dünyada kendi dışındaki kimselerle, hayvanlar ve nesnelere olan iletişim ilişkisini seslenme, gösterme, sorma, onaylama, cevap verme yollarıyla ortaya koyan ünlem türleri. **a bre, ey, haydi,**

hişt, hop, hû, elbet, hayır, evet, tabi vb. Bunlar kendi içlerinde seslenme ünlemleri, gösterme ünlemleri ve sorma ünlemleri gibi alt gruplara da ayrılırlar.

Ses Yansımah Ünlemler: İnsanoğlunun tabiattaki canlı, cansız bütün varlık ve nesnelere ait sesleri benzetme ve taklit yolu ile oluşturduğu ünlemler: güm güm, küt küt, uf, pırr, mır, miyav miyav, dan dan vb. (Korkmaz, 2003:66,121,224).

Tahir Nejat Gencan ünlemi, coşkunu söze dönüşmesiyle, yani bir coşkunun etkisiyle içten kopup gelen; sevinç, korku, üzüntü, acı, şaşma...duygularını canlı canlı anlatmaya yarayan kelimeler olarak tanımlamıştır (Gencan,2001:516).

Tahir Nejat Gencan, s.526'da belirtme vurgusuyla değişik sesle söylenmiş adlarla ad değerindeki **“eytişler”i** (hitaplar) de ünlem olarak kabul etmiştir. Örnek:

“Sumrû! Sumrû! Harap olursun;

Billâh bir avuç türap olursun!

Pamal ederim seni nihayet”(Abdülhak Hamit Tarhan, Eşber).

“Ordular! İlk hedefiniz ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri.” (Atatürk).

Haydar Ediskun, ünlemleri şöyle tanımlar:

“Bir heyecanın etkisiyle ağızımızdan çıkarak duygularımızı canlı bir biçimde anlatmaya yarayan kelimelerdir: **“Eyvah, iri, uzun, mösyö de sırtüstü gitmesin mi?”**(A.Rasim)- **“Bre medet, tramvay geliyor!”** (A.Rasim).

Ünlem, genel olarak, insanın herhangi beklenmedik bir olay, görülmedik bir yaratık karşısında konuşamaz duruma geldiği anda ağzından çıkıveren ses ya da seslerdir. Ünlemler üçe ayrılırlar:

- Asıl Ünlemler**, birini çağırma da kullanılan ya da konuşanın taşkın duygularını anlatan ünlemlerdir.**Hey!, Ey!, Hu!, Kuçukuçu!, Hişt!, ,Haydi!, Vah vah!, Bre medet!, Eyvah!...vb.**
- Ünlem olarak kullanılan** kimi isimler, sıfatlar ile fillerin emir kipleri: **Dehşet!, Arkadaşlar!, Allah!, Alçak!, Hain!, Nefis!, Güzel!, Yaş!, Dur!...vb.**
- Yansımalar**, canlı varlıkların seslerini, cansız varlıkların gürültülerini taklit eden ünlemlerdir. **Paldır küldür! Şangır şungur! Hav hav! Kukuriku! Cart! Corp! Şıkır şıkır vb.** (Ediskun, 2005:322).

Türkiye Türkçesi adlı kitabında Fuat Bozkurt ünlem hakkında şöyle yazıyor:

Türkçede birtakım sözcükler doğrudan ünlem olarak kullanılır. Ayrıca yansımalar, dile buyruk, dua kavramı taşıyan sözcükler, tümceler de ünlem görevinde kullanılabilir. Gerçekte söylenişe göre yaklaşık tüm sözcükler ünlem

işlevi üstlenir. Bu bakımdan ünlemleri ayrı bir sözcük türü saymaktan çok, anlatım özelliği gibi görmek gerekir. Türkçede genellikle ünlem olarak kullanılan sözlere şu örnekler verilebilir: **a, e, ha, eh, ya, hah, vah, oh, oha, hay hay, of, uf, pöh, tu, aman, eyvah, haydi, hişt, yazık, yahu, sakın, Allah, tanrım, Yarabbi, hoppala, hop, ayol, yuh...**

“**Ay**, ne oldu bana!”

“**Ayol**, anlat bakalım başına gelenleri!”

“Yaşamak güzel şey **be kardeşim!**”

“**E**, anlat bakalım!”

“**Ey** köyleri hududa bağlayan yaşlı yollar,
Dönmeyen yolculara ağlayan yaşlı yollar!”

“**Hadi** bakalım kolay gelsin!”

“**Hey**, kim o orada duran!”

“**Hişt**, kim var orda!”

“**Yetiş ya Hızır!**”

(Bozkurt,2000:195,196,197,198,199).

Neşe Atabay, Sevgi Özel, Dr. İbrahim Kutluk tarafından yazılan “Sözcük Türleri” adlı kitapta ünlem hakkında şunlar yazılmıştır:

“Ünlemler kimi zaman sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi ansızın beliren duyguları, kimi zaman da birtakım doğa seslerini yansıtmaya yarayan sözcüklerdir.

...Ünlem ya da ünlem gibi kullanılan anlatımlar ya duygusal sözcüklerdir ya da seslenmeye, çağırmaya yarayan öğelerdir. Çoğunlukla ünlem “bir dilde değişmeyen, belli sözcükler” diye bilinir. Oysa söyleyişe göre hemen bütün sözcükler ünlem gibi kullanılabilirler. Türkçede bunlar genellikle etkili bir ses, bir sözcük ya da aynı amaçla kullanılan sözcükler dizisidir.”

“**Eee**, olacak o kadar beyim!” (Cumalı, Topraklar, 429).

“**Ha**, bak onu söyleyeyim!” (Güntekin, Gece, 206).

“**Ay**, çok merak ettim, kimdir?” (Nesin, İnsanlar, 74).

“Efendiler ve **ey ulus!** İyi biliniz ki” (Kansu, Çamlıca, 264).

“**Hey** sana söylüyorum! Türkçe anlamaz mısın? dedi.” (Güntekin, Gece, 214).

“**Vay** abla! Abla gelmiş yahu!” (Karay, Sürgün, 64).

“**Eyvah!** Ne yapacağız şimdi?” (Cumalı, Topraklar, 432).

“**Hadi** ordan **be** maskara! dedi”. (Cumalı, Topraklar, 153).

(Atabay ve diğeri. 2003:155) .

A. Necip Hatipoğlu, ünlemleri “herhangi bir durum karşısında ansızın beliren heyecan, sevinç, korku, üzüntü, şaşkınlık gibi çeşitli duyguları anlatmaya yarayan sözcükler” olarak tanımlamıştır. Ünlemleri üçe ayırmıştır:

a) **Gerçek Ünlemler:** Birini çağırma ya da heyecanlı duyguları anlatmada ses tonunu yükselterek kullanılan ünlemlerdir: **Hey!, Ey!, Hu!, Kuçukuçu!, Kışt!, Ah!, Ay!, Vah!, Of!, Kışt!, Yuh!, Eh!,...vb.**

b) **Ünlem olarak kullanılan sözcükler:** Bazı isimler, sıfatlar, zamirler ile fillerin emir kipleri: **Alçak! Hain! Arkadaşlar! Alçaklar! Yaşa! ...gibi.**

c) **Yansımah ünlemler:** Doğadaki sesleri ve gürültüleri taklit eden ünlemlerdir. **Şangır şungur!, Şıkır Şıkır!, Hav Hav!...vb.** (Hatipoğlu, 2000:146).

Raşit Keskin, ünlemleri şöyle açıklar:

“Sevinme, korkma, acıma, şaşma gibi ruh haliyle veya seslenme maksadıyla söylenen sözlere “**ünlem**” denir. Ünlem edatları yapılarına göre üçe ayrılır:

- 1) **Gerçek ünlemler:** A!, Ay!, Aman!, Bravo!, Ey!, Eyvah!, Hay!, Hay hay!, Heyhat!, Heyt be!, Hişt!, Yahu!...
- 2) **Ünlemleşen kelimeler:** Ahmet!, Allah’ım!, Arkadaş!, Durl!, Oğlum!, Simit!, Yalan!, Yaşasın!
- 3) **Yansımalar:** Güm!, Hav!, Mee!, Miyav!, Pat!, Şangır!

Ünlem edatları görevlerine göre beşe ayrılır:

- 1) **Ünlemler:** Ah!, Vah!, Of!, Vay!, Yuh!, Aman!, Sakın!, Heyhat!, Pat!, Küt!, Miyav!
- 2) **Seslenme Edatları:** A!, Arkadaş!, Be Ey!, Hû Ulan Yahu!...
- 3) **Gösterme Edatları:** Aha!, İşte!
- 4) **Sorma Edatları:** Acaba!, Hani! Hı!, Hah!, Nasıl!, Niçin!
- 5) **Cevap Edatları:** Asla!, Evet!, Elbette!, Güzel!, Hayır!, Hay hay!, İyi!, Olmaz!, Peki!, Yok!

“**Hişt! Çekil oradan!**”

“**Eyvah! Yardım edin!**”

“**Efendiler**, yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize; görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel, Türkiye’nin istiklaline, kendi benliğine, milli an’anelerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir.”

“Yazıklar olsun, seni sevmesini bilmeyenlere, **ey gamlı ülke!**” (Keskin, 2003:163,164,165).

Prof. Dr. Gürer Gülsevin, Doç. Dr. Erdoğan Boz'un "Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri" adlı kitaplarında ünlem, edat türü içinde verilmiştir. Anlamı olmayan, kelime grupları ve cümlede görev yüklenen kelimeler olarak tanımlanan edatlar üçe ayrılmıştır. Bizim adlandırdığımız hitaplar, ünlem edatları içinde verilmiştir.

1)Ünlem edatları: Bu edatlar duygu ve heyecanları; sevinç, üzüntü, acı, nefret, kin, alay, coşkunluk vb. ruh durumlarını; yansımaları ve seslenmeleri; tasdik, ret, sorma ve gösterme gibi durumları belirten edatlardır. **öf, pöf, vay, yazık, heyhat, behey, hani, acep, niçin, işte, aha, evet, hayır, yok, değil, peki, hay hay, iyi, kötü, fena vb.**

2) Bağlama edatları

3)Son çekim edatları (Gülsevin ve Boz, 2006:104).

Mehmet Hengirmen, ünlemi; sevinme, üzülme, kızma, korku, şaşkınlık gibi duyguları belirten, doğa seslerini yansıtan ve bir kimseyi çağırmak için kullanılan sözcükler olarak tanımlamıştır. Ünlemleri iki gruba böler:

1)Ünlem olan sözcükler: Bu ünlemler anlamlarına göre ikiye ayrılır.

Bir kimseye seslenmeye yarayan ünlemler:

Oradan çekilsene **be!**

Hırsızlık sana göre bir iş mi **be abi!**

Eee, hep seni mi dinleyeceğiz.

Ha, evet anladım!

Haydi, gidelim!

Hişt, buraya bakar mısın!

Sevinç, üzüntü, kırgınlık, korku, şaşkınlık gibi duyguları belirten ünlemler:

A, ne kadar güzel bir manzara!

Aaa, bu arabanın boyası ne olmuş!

Aman sakın size bir şey olmasın!

Ay, başım çok ağrıyor!

Eh, sonunda bizim iş oldu!

Ey Türk gençliği!

Hoppala, bu da nereden çıktı!

Üf, canım yandı!

2)Ünlem olarak kullanılan sözcükler:

Bazı sözcükler aslen ünlem olmadıkları halde ünlem görevini üstlenir. Bir seslenme veya bir başkasına hitap sırasında adlar ünlem olarak kullanılır.

Nejdet! Ahmet! Gülser Hanım! gibi

Sevinç, üzüntü, şaşkınlık, acıma, korku gibi duygular sırasında bazı adlar ünlem görevini üstlenir.

Aferin, çok güzel bir iş başardın!

Allah! Allah! Bu adam ne yapmak istiyor!

Ayol, bu adam da kim!

Sakın annem bir şey olmasın!

Yarabbi! Sen bana güç ver.

Sıfatlar ünlem biçiminde kullanılır:

Zavallı kadıncağız! Alçak adam! Ahmak çocuk! gibi.

Belirteçler ünlem görevini üstlenir:

İleri doğru gidin! Buraya gelin! Çabuk giyinin! gibi.

Yansıma ünlemleri: Doğa seslerini yansıtan ve hayvan seslerinin taklidine dayanan sözcüklerdir.

Ormanda kuşlar **cıvıl cıvıl** ötüşüyordu.

Güm, güm, güm! Yerin altından sesler geliyordu.

Şelalenin suları **gürül gürül** akıyordu.

Odun **küt!** diye düştü.

Ünlem Öbekleri: Bu ünlemler birden çok sözcükten oluşur.

Allah aşkına, artık bu işi bitiriver!

Aman Yarabbi, başıma bunlar da mı gelecekti!

Hadi canım sen de, sen bu işten ne anlarsın!

Hadi oradan, seni bir daha buralarda görmeyeyim!

(Hengirmen, 2002:197,198,199).

Prof. Dr. Kemal Yavuz, Prof. Dr. Necat Birinci ünlemleri edat türü içinde vermiştir.

“Edatlar kendi aralarında ünlem, bağlama edatları ve son çekim edatları olarak üçe ayrılırlar:

1) **Ünlem Edatları:** Bunlar hisleri, heyecanları, sevinç, keder, nefret ile hayıflanma ve coşkunluk gibi çeşitli ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma ve gösterme gibi anlatım şekillerini ifade ederler. Ünlemlerle birlikte seslenme, sorma, gösterme ve cevap edatları olmak üzere beşe ayrılırlar.

Ünlemler: Tek başlarına ve söz arasında başlı başına kullanılan anlam taşıyan edatlardır. Bunlar insanın çeşitli durumlarda his ve heyecanlarını ifade için kullanılırlar. **Ah, vah, eyvah, ay, vay, oy, öf, püf, tu, oh, pat, küf, çat, şırak, miyav, hop, haydi, pist, hoş** gibi kelimeler bu çeşit edatlardandır.

Seslenme edatları: Bunlara hitap edatları da denir. **A, ay, ey, hey, ya, yahu, be, bre, ulan, hu** gibi. Bunlardan en çok kullanılanı ey edatıdır.

Sorma edatları: **Hani, acep, niçin** dilimizde kullanılan belli başlı sorma edatlarıdır.

Gösterme edatları: **Ta, işte, nah, aha, daha, te** bunların belli başlılarıdır.

Cevap edatları: **Evet, hayır, yok, yoo, değil, hay hay** gibi edatlar bunlardandır. Bunlara **ha, efendim, tabii, elbet, elbette, muhakkak, tamam, olur, oldu** kelimelerini de ekleyebiliriz (Yavuz ve diğ., 1987:141).

Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarında ünlemin tanımı içine duyguları ve heyecanları bildiren kelimelerin, doğa sesini yansıtan kelimelerin, seslenmelerin ve hitapların, onaylama, ret, sorma, gösterme kelimelerinin alındığı görülür. Oysa ünlem içine dâhil edilen bu kelimelerin hepsinin ünlem olarak kabul edilmesi son derece yanlıştır. Zaten çalışmamızın “Türkiye Türkçesinin Sınıflandırılması Üzerine” adlı ilk bölümünde ünlem türünün hangi kelimeleri kapsadığı konusundaki belirsizliği anlatmıştık. 17 Nisan 1998 tarihinde düzenlenen “Türk Gramerinin Sorunları” adlı kurultayda çeşitli görüşler ileri sürülmüş, cevap, sorma, gösterme ifade eden kelimelerin, yansıma sözcüklerin, seslenme ifade eden kelimelerin ünlem sayılıp sayılmayacağı tartışılmış; fakat bir sonuca ulaşılamamıştır. Biz Türkiye Türkçesinde ünlem türü içinde verilen seslenmelerin ayrı bir tür olduğunu belirtip; o türü de hitap olarak adlandırmanın daha doğru olacağını düşünüyoruz.

3.2.Hitapların Anlam Özellikleri

Hitapların anlam açısından bir sıra özellikleri vardır. Hitaplar çeşitli eşya(nesne) ve varlıkların adlarını, somut anlayışları v.b. bildirebilir. Bu açıdan Prof. Dr. Y.Seyidov hitapların üç türde olduğunu gösterir.

1.İnsan adı bildirenler

2.Başka canlıların adlarını bildirenler

3.Cansız nesnelere, somut anlayışların ve çeşitli olayların adlarını bildirenler

1. İnsan Adı Bildirenler

Prof. Dr. Y.Seyidov yazıyor ki, bu tür hitapların esas ifadesi formasıdır, çünkü direk şekilde ancak şahsa müracaat edilir. İnsana müracaat edilirken esas amaç dinleyiciyi oymak, çağırarak, onun dikkatini konuya çekmektir. İnsan adları bildiren hitapların kendileri de çeşitli olur.

a)İnsanın özel adını bildiren hitaplar. Örnek:

“Ahmet, papucu yarım, çık dışarıya oynayalım”.

(Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”, TDK yay.:528, Ankara 2004, s.519).

“Simden, yardım et bana.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”,Epsilon yay.,2006,s.101).

“Hadi aç gözlerini **Sara Hanım**, hadi gayret et.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”,Epsilon yay.,2006,s.82).

“Kızımı da götür, **Avar!** diye atın üzengisine yapıyorlar.”

(Mehmet Ali Külekçi, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Dörtel yay., 1999, s.59).

“Ah Hacivat, babam hatırıma gelince tüylerim diken diken oluyor.”

(Metin Gül, Muhsin Köktürk, “İlköğretim 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabı”,Yıldırım yay.2000, s.83).

“Yoo! **Tevfik Emmi**, gerisini söyleme.”

(Metin Gül, Muhsin Köktürk, “İlköğretim 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabı”,Yıldırım yay.2000, s.83).

“Hey Rıza! Kederin başından aşkın.”

(Meral Ünal, M.Yavuz Öner, Nevin Bayrak, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 6, Anadolu Üniv. Basımevi, 1999, s.88).

“Gölgame tutun **Dilek**.”

(Meral Ünal, M.Yavuz Öner, Nevin Bayrak, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 6, Anadolu Üniv.Basımevi, 1999, s.108).

“Ey Atatürk! Anıt kabir’de rahat uyu.”

(Meral Ünal, M.Yavuz Öner, Nevin Bayrak, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 6, Anadolu Üniv.Basımevi, 1999, s.141).

“Tezcan, evladım gel de bana yardım et”

(Veysi Yıldırım, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8”, Elit yay.s.57).

“Mazhar, not defterin yanında mı?”

(Süheyla Doğruel, Selçuk Kurter, Muzaffer Gündoğdu, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 7”, Meb yay., 1999, s.35).

“Hasan, atları içeri çek.”

(Tufan Demir, Türkçe Dilbilgisi, Kurmay yay., Ankara 2004, s.548).

b)Şahsın akrabalığa göre adını bildiren hitaplar:

1)Anne, baba, dede kelimeleriyle ifade olunan hitaplar.

“Adı neydi **baba,** hadi hatırla, **hadi baba.**”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”,Epsilon yay.,2006,s.105).

“Beni duyuyor musun **anne?**”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”,Epsilon yay.,2006,s.82).

“Nine, senin evin yandı mı?”

(Meral Ünal, M.Yavuz Öner, Nevin Bayrak, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 6, Anadolu Üniv. Basımevi, 1999, s.84).

2)Oğlum, kızım, çocuklar kelimeleriyle ifade olunan hitaplar.

“Sana pazardan kavun aldım **oğlum.**”

(Mehmet Ali Külekçi, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Dörtel Yay., 1999, s.110).

“Bir göreydin bari oğlum.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”,Epsilon Yay., 2006,s.102).

“Haydi evladım, bu işi bitirelim.”

(Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”, TDK Yay. :528, Ankara 2004, s.519).

“Haydi kızım!”

(Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”, TDK Yay. :528, Ankara 2004, s.518).

“Kızlarım, oğullarım, çocuklarım sizlerden pek çok şey bekliyoruz.”

(Hıfzı Topuz, “Gazi ve Fikriye”, Remzi Kitabevi, Kasım 2001, s.235).

3)Kardeş, yavrum kelimeleriyle ifade olunan edatlar

“Olmaz mı hiç yavrum?”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”,Epsilon Yay., 2006,s.88).

“Ağzun için öleyim kardaş.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Dede Korkut Kitabı I”, TDK Yay., Ankara 1994, s.233).

“Cocuklar, toplanın bir dakika da beni dinleyin.”

(Mehmet Ali Külekçi, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Dörtel yay., 1999, s.113).

4)Topluma seslenme ifade eden hitaplar

“Yurttaşlarım, az zamanda çok büyük işler yaptık.”

(Metin Gül, Muhsin Köktürk, “İlköğretim 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabı”,Yıldırım Yay.2000, s.42).

“Türk Milleti, Kurtuluş Savaşı’na başladığımızın on beşinci yılındayız.”

(Metin Gül, Muhsin Köktürk, “İlköğretim 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabı”,Yıldırım yay.2000, s.42).

“Size sesleniyorum, **cümle insanlar!**”

(Mehmet Ali Külekçi, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Dörtel yay., 1999, s.89).

“**Arkadaş!** Yurduma alçakları uğratma sakın.”

(Tufan Demir, Türkçe Dilbilgisi, Kurmay yay., Ankara 2004, s.548).

“**Arkadaşlar!** Yüzyıllar nadir olarak dâhi yetiştirir. Şu talihsizliğe bakın ki o büyük dâhi, çağımızda Türk ulusuna nasip oldu ve kader onu bizim karşımıza çıkardı.”

(Hıfzı Topuz, “Gazi ve Fikriye”, Remzi Kitabevi, Kasım 2001, s.239).

“**Efendiler!** Millet kaderini doğrudan doğruya ele aldı.”

(Hıfzı Topuz, “Gazi ve Fikriye”, Remzi Kitabevi, Kasım 2001, s.243).

c) Sanat, peşe bildiren hitaplar. Örnek:

“Yaşıyor mu **hemsire?**”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., 2006, s.91).

“**Hist Boyacı!**”

(Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”, TDK Yay.: 528, Ankara 2004, s.518).

“**Simitçi!** İki simit getir.”

(Tufan Demir, Türkçe Dilbilgisi, Kurmay Yay., Ankara 2004, s.548).

“Onunla sen konuş **onbaşı**, biz İngilizce bilmeyiz dediler.”

(Mehmet Ali Külekçi, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Dörtel yay., 1999, s.31).

ç) Adamların cinse göre belirtilerini bildiren hitaplar. Örnek:

“Siz **valide hanım**, uygulamaya geçirememişsiniz değerli fikirlerinizi ama, söylesenize kaç kere evlendiniz?”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., 2006, s.86).

“**Bayan** lütfen! Sizi duyabilir... Metin olun.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”,Epsilon yay.,2006,s.92).

“Sarı kızım benim... Çiçeğim...”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”,Epsilon yay.,2006,s.88).

“Lütfen delikanlı!”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”,Epsilon yay.,2006,s.86).

“Küçük beyler! Domatesler göreceksiniz çarşıda.”

(Nezihe Yıldız, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”,Mahir yay.,2000, s.78).

“Baylar, eğitim sözcüğü tek başına kullanıldığı zaman herkes bundan kendi anlayışına uygun bir anlam çıkarır.”

(Nezihe Yıldız, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Mahir yay., İstanbul,2000, s.89).

“Aman Hocanım, aşağıya iki efendi geldi.”

(Nezihe Yıldız, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Mahir yay., İstanbul,2000, s.103).

“Monser, şuraya bak dedi.”

(Nezihe Yıldız, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Mahir yay., İstanbul,2000, s.104).

“Efendim, ben bu mektebi kapatacağım.”

(Nezihe Yıldız, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Mahir yay., İstanbul,2000, s.104).

“Haydi bey!”

(Nezihe Yıldız, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Mahir yay., İstanbul,2000, s.143).

“Ey Ayşe kız! Sen bu nefis şaheseri nasıl meydana getirdin?”

(Nezihe Yıldız, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Mahir Yay., İstanbul,2000, s.170).

“A Gül Kızım, demiş, ne diye gözlerini sele veriyorsun?”

(Meral Ünal, M.Yavuz Öner, Nevin Bayrak, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 6, Anadolu Üniv. Basımevi, 1999, s.95).

“Gözün aydın ağam, oğlan olmuş.”

(Süheyla Doğruel, Selçuk Kurter, Muzaffer Gündoğdu, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 7”, Meb Yay., 1999, s.53).

“Yorulmadınız mı Paşam?”

(Süheyla Doğruel, Selçuk Kurter, Muzaffer Gündoğdu, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 7”, Meb yay., 1999, s.75).

2.Başka canlıların adlarını bildirenler

Böyle hitaplar bedii dilde (roman ve hikâyelerin dilinde)çok kullanılıyor. Örnek:

“Anan da böyleydi al tay, bir dokunmaya göreydin karnına...”

(Meral Ünal, M.Yavuz Öner, Nevin Bayrak, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 6, Anadolu Üniv. Basımevi, 1999, s.50).

“Ey bülbül! Sen gül yüzünden neşelisin, ben de senin yüzünden neşeliyim.”

(Mehmet Ali Külekçi, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Dörtel Yay. , 1999, s.149).

“Cırcır böceği, sen çok oldun artık.”

(Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”, TDK Yay. : 528, Ankara 2004, s.519).

“Niçin ağlarsın bülbül hey?”

(Tahsin Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”, TDK yay. :528, Ankara 2004, s.519).

“Aman Kocabaş, ayağımı öpeyim Kocabaş.”

(Nezihe Yıldız, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Mahir Yay. , İstanbul,2000, s.63).

3.Cansız eşyaların(nesnelerin), somut anlayışların ve çeşitli olayların adlarını bildirenler.

“Ne söyler bu garip diller, a dağlar?”

(Ahmet Bican Ercilasun, “Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri”, TC Kültür Bakanlığı Yay./281, Ankara 1996, s.76).

“Hey geceler geceler/ Bilinmez bilmeceler.”

(Ahmet Bican Ercilasun, “Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri”, TC Kültür Bakanlığı Yay./281, Ankara 1996, s.88).

“Yeşil Deliorman Mecnun ettin beni.”

(Ahmet Bican Ercilasun, “Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri”, TC Kültür Bakanlığı Yay./281, Ankara 1996, s.96).

“Söyle mana, Bağçasaray, Bağçasaray.”

(Ahmet Bican Ercilasun, “Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri”, TC Kültür Bakanlığı Yay./281, Ankara 1996, s.214).

“Ey Dobrucam, doğduğum yer.”

(Ahmet Bican Ercilasun, “Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri”, TC Kültür Bakanlığı Yay./281, Ankara 1996, s.221).

“Ah Allah’ım, bu kükreyen suları sakinleştir.”

(Veysi Yıldırım, “İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8”, Elit yay.s.50).

“Ruhumun senden, İlahi, şudur ancak emeli.”

(Mehmet Ali Külekçi, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Dörtel yay., 1999, s.9).

“Dalgalan sen de şafaklar gibi ey sanlı hilal.”

(Mehmet Ali Külekçi, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Dörtel yay., 1999, s.9).

“Hey vatanım, bacım, sağdıcım, emmim

Senden bir yara var her yerimde.”

(Nezihe Yıldız, “İlköğretim Türkçe 8 Ders Kitabı”, Mahir yay. , İstanbul,2000, s.10).

Cansız eşyaların, somut anlayışların ve çeşitli olayların adlarını bildiren hitaplar, insana ait hitaplardan farklıdır. İnsana ait hitaplarda esas amaç dinleyicinin dikkatini kendine çekmek, diğer hitaplarda esas amaç ifadenin etkisini güçlendirmektir. Cansız

eşyalara hitap edilirken onlar belli derecede “insanileştirilir”. Bu, doğrudan da böyledir. Her zaman böyle olmasa, onda müracaatın kime yapıldığı belli olmaz. Örnek:

“Koca İstanbul, sen kimleri yola salmadın.”

“Ankara, basılmaz senin kudretin.”

“Ey bülbül! Sen gül yüzünden neşelisin, ben de senin yüzünden neşeliyim.”

“Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!”

3.3. Hitapların Kullanım Yeri

Hitaplar cümlelerin başında, ortasında veya sonunda kullanılabilir. Ancak cümlelerin tonlaması talebine göre noktalama işaretleri değişmektedir.

1.Cümlelerin başında kullanılan hitaplardan sonra virgül veya ünlem işareti konur. Hitap yüksek tonla söylenirse, ünlem, alçak tonla telaffuz edilirse, virgül işareti konur.

Örneğin:

Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk istiklalini, Türk Cumhuriyeti’ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Oğlum, yarın kütüphaneye erken gel!

Öğretmenim, Şazimet hâlâ deniz diyor.

Gençler! Cesaretimizi güçlendiren ve sürdüren sizlersiniz.

İsmail, seni oğlum gibi severim.

Heyder Baba, senin üzün ağ olsun.

2.Hitap cümlelerin ortasında gelirse, her iki taraftan virgülle ayrılır. Örneğin:

Ben geleceğim, **anne,** yine geleceğim.

Ruhumun senden, **İlahi,** şudur ancak emeli.

Bir de, **a münasebetsiz,** sitemler gönderme bari.

3.Cümlenin sonunda kullanılan hitaptan önce virgül, sonra ise cümlenin tonlaması talebine göre ya iki nokta, ya soru ya da ünlem işareti konur. Örneğin:

Yüce dağlar gibidir gördüğün iş, **Türk Oğlu!**

Bende sana yardım ederim, **aziz kardeş!** Hoş geldin, **aziz Bayram!**

Buyurun, Hasan Tahsin Bey.

İlahi bir kudretin, ebedi bir feyzin var, **ey Türk.**

3.4. Hitapların Söz Dizimindeki Yeri

Dilde gramer bakımından cümle öğeleri ile ilişkisi olmayan kelimelerden biri de “Hitap”tır. Cümlede müracaat amacıyla kullanılan kelime veya kelime grubuna hitap denir. Hitap, ismin yalın halinde olup hiçbir suale cevap vermiyor. Hitaplar cümlenin başka öğeleri ile gramer açısından bağlı olamıyor ve onlardan kendine has tonlama (çağırış-müracaat tonlaması) ile farklanır. Örneğin:

Ömer, sen kütüphaneye gideceksin.

Dünya halkları, sulhu koruyun.

Türk dil bilimcileri bazen hitapla özneyi bir kabul etmektedir. Hitabı, özne ile bir tutmak yanlıştır. Doç. Dr. Zikri Turan(şimdi profesördür), hitapları da özne gibi kabul ederek yazıyor:

“Diğer taraftan, hitap unsurları da tereddütsüz öznedirler. Sözgelisi “Sen benimle geleceksin.” cümlesindeki sen özne olarak kabul ediliyorsa, ki öyle kabul ediliyor, sen kaldırılıp yerine “Ahmet, Ey Türk milletinin medarı iftihar” gibi sözlerin koyulması ve cümlenin “Ahmet, benimle geleceksin, Ey Türk milletinin medarı iftihar benimle geleceksin.” şeklinde ifade edilmesi, bir şeyi değiştirmez. Hatta, “Hey! Nereye gidiyorsun?”daki sen ile bir farkı yoktur. Zaten sen demeniz de bir hitap şeklidir.” (Turan, 1999: 82).

Bu konuda Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu ise daha kapsamlı bilgi veriyor. Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu, “Türkiye Türkçesinde Cümle Öğelerine Bir Bakış” adlı kitabında sayfa 25’te şöyle yazıyor:

Bu söylenenler bilimselliği yansıtmıyor; çünkü hiçbir zaman hitap özne görevini sahiplenemiyor. Çok iyi bilinmelidir ki, dilde gramer bakımından cümle öğeleri ile ilişkisi

olmayan kelimelerden biri de hitaptır. Hitapları özne ile bir tutmanın yanlışlığını örneklerle dikkat ederek görelim.

1.Öğrenciler sınava iyi hazırlanırlar.

2.Öğrenciler, sınava iyi hazırlanın.

Bu cümleleri araştırırken belli oluyor ki, birinci cümledeki öğrenciler özne görevinde kullanılmış ve yükleme uyum alakası ile bağlanmıştır. Uyum alakası, bağımlı tarafın temel tarafla şahıs ve çoğulluğa göre uyum sağlamasıdır. İkinci cümledeki öğrenciler kelimesi hitap yerinde kullanılmış ve cümlelerin hiçbir ögesi ile gramer açısından bağlanmamıştır.

Unutulmamalı ki, hitaplar mazmunca karşıda durana, yani ikinci şahsa ait olsa da, cümlelerin özne ve yüklemi başka şahıslarla uyum saklıyor.

1.Hitaplı cümlede özne ile yüklem 1.şahıs teklik ile uyum sağlıyor.

Saygıdeğer dost, (ben) seni çok özledim.

2.Hitaplı cümlede özne ile yüklem 2.şahıs teklik ile uyum sağlıyor.

Saygıdeğer dost, Ankara'ya ne zaman geldin?

3.Hitaplı cümlede özne ile yüklem 3.şahıs teklik ile uyum sağlıyor.

Saygıdeğer dost, komşular geldiler.

4.Hitaplı cümlede özne ile yüklem 1.şahıs çokluk ile uyum sağlıyor.

Saygıdeğer dost, (biz) uçakla gidiyoruz.

5.Hitaplı cümlede özne ile yüklem 2.şahıs çokluk ile uyum sağlıyor.

Saygıdeğer dost, (siz) eserinizi ne zaman tamamlayacaksınız?

6.Hitaplı cümlede özne ile yüklem 3.şahıs çokluk ile uyum sağlıyor.

Saygıdeğer dost, komşular geldiler.

Hitapların özne olamayacağını önceden belirtmiştik. Hitapların özne olamaması üzerine **Haydar Ediskun** doğru olarak yazıyor:

“...Cümlede **özne ile hitap**’ları birbirine karıştırmamak gerekir: “Ali, başımıza geleni sorma!” cümlesinde özne, **Ali** değil, **sen**’dir. “İnce Memed, geldi geleli çoban değil.” (Yaşar Kemal) cümlesinde özne, **İnce Memed**’dir; “Dediğim gibi eyle, İnce Memed!” cümlesinde ise özne, **sen**’dir, **İnce Memed** değildir (Ediskun, 2005:332).

Türkiye Türkçesinde hitapların söz dizimi içindeki görevleriyle ilgili ikinci bir sorun da hitapların cümlede “ünlem grubu” olarak kabul edilmesi ve ünlem gruplarının da cümlede “cümle dışı unsur” olarak kabul edilmesidir.

Raşit Keskin, Türkçe Dilbilgisi adlı kitabında bir ünlemle, bir isim unsurunun(kelime grubu da olabilir) oluşturduğu kelime gruplarına “**ünlem grubu**” demiştir. Örneğin:

Ey Türk milleti!, Hey arkadaşlar!, Hey oradakiler!...

Ey, mavi göklerin beyaz ve kıvılcı süsü,

Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü!

Raşit Keskin, ünlem grubu için şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Ünlem grubu hitap özelliği taşıdığından cümlede öge olarak değerlendirilmez; cümle dışı unsur olarak gösterilir. Ünlem grubu ünlem cümleleriyle karıştırılmamalıdır. Ünlem cümlesi adı üstünde cümledir ve ögelere ayrılır. Ancak ünlem grubu seslenmeden ibarettir.”(Keskin, 2003:192).

Ey Türk gençliği! (Ünlem grubu)

Yardım edin! (Ünlem cümlesi)

Yard. Doç. Dr. Metin Karaörs hitaplar için “Bunlar bir ünlem edatı ve bir isimle veya isim grubuyla oluşan ünlem grubudur, bu gruplar hitap vazifesi gören cümle dışı unsurlardır.” şeklinde bir görüş ileri sürmüştür (Karaörs, 1993:198).

Örneğin s.198:

Türk Milleti!

Yurttaşlarım!

Büyük Türk Milleti!

Türk Milleti!

s.230'da:

Ey Türk Gençliği!

s.243'te:

Ey Türk istikbâlinin evlâdı!

Yukarıdaki örneklere baktığımızda Yard. Doç. Dr. Metin Karaörs bizim adlandırdığımız hitapları ünlem grubu olarak takdim ediyor. Söz dizimindeki sunumuna bakacak olursak s.247'de şu şekilde tahlil ediyor:

“Çatma, kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl!”

1.cümle:

a)fiil: çatma

b)özne: ey nazlı hilâl

c)nesne: çehreni

“ey nazlı hilâl” bir ünlem grubudur. “ey” ünlem edatı, nazlı hilâl isim kısmıdır.

2.cümle:

Fiil: kurban olayım

Özne: ben (gizli özne)

Bize göre şu şekilde tahlil edilmeliydi:

Yüklem: çatma

Özne: 2.tekil şahıs

Dolaysız nesne: çehreni

Hitap: ey nazlı hilâl

Bu cümlede görüyoruz ki hitapları özne görevinde kabul etmek çok yanlıştır. Ayrıca bunları ünlem grubu kabul etmek de son derece yanlıştır.

s.253'te:

Arkadaş yurduma alçakları uğratma sakın!

Fiil: uğratma

Özne: sen (gizli özne)

Nesne: alçakları

Yer tamlayıcısı: yurduma

Zarf: sakın

Cümle dışı unsur: arkadaş

Bize göre şöyle tahlil edilmeliydi.

Yüklem: uğratma

Özne:2.tekil şahıs

Dolaysız nesne: alçakları

Dolaylı nesne: yurduma

Duygu sözü: sakın

Hitap: arkadaş

s. 259'da:

“Ruhumun senden İlâhi şudur ancak emeli”

Yüklem: şudur

Özne: ruhumun emeli

Yer tamlayıcısı: senden

Cümle dışı unsur: İlâhi (hitap unsuru olup cümle dışı unsurdur.)

Bize göre şöyle tahlil edilmelidir:

Yüklem: şudur

Özne: ruhumun emeli

Dolaylı nesne: senden

Hitap: İlâhi

Rasim Şimşek, bizim adlandırdığımız hitapları “ünlem öbeği” olarak adlandırmaktadır.

“Ünlem öbekleri, genellikle, seslenmeler/eytişlerde kullanılır. Bu nedenle ünlem öbeği, tümce kuruluşuna doğrudan katılmaz. Tümcede kurucu öge olmaz. Bununla birlikte yerine göre çok etkili bir anlatım aracı olarak kullanılır.”(Şimşek,1987:398).

“Hey Dirse Han! Oğlana beylik ver, taht ver; erdemlidir.” (Dede Korkut).

“Bre koç yiğitler bre kocalar

Bir destan söyleyeyim divan kurulsun” (Orhan Şaik Gökyay).

Rasim Şimşek’e göre kimileyin ünlem olmaksızın çağrı durumundaki adlarla ünlem öbeği oluşturulur.

“Sen bunu böyle belle

Güzel kızım, can kızım!” (F.N.Ç.)

Tahir Nejat Gencan, hitapların görevinin yalnız ikinci kişinin dikkatini uyandırmak, sözün kendisine yöneldiğini hatırlatmaktır görüşündedir. Bunun için de hitaplarla ünlemlerin tümcenin ögesi olamayacağını belirtir.

Ayrıca Tahir Nejat Gencan’a göre adlar, hitap olur, her coşkulu hitap ünlem sayılır.

Ör: Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın (Gencan, 2001:183).

Zeynep Korkmaz, bir ünlem ile bir veya daha fazla ad ögesinin oluşturduğu kelime grubuna “ünlem grubu” demiştir. Örnek:

“Ey talih! Ölümünden de beterdir bu karanlık;

Ey aşk! O gönüller sana mal oldular artık;

Ey vuslat! O âşıkları efsununa râm et!

Ey tatlı ve ulvi gece! Yıllarca devam et! “(Y.K.Beyatlı, Kendi Gök Kubbemiz, s.122).

“Ey garip çizgilerle dolu han duvarları.” (F.N.Çamlıbel, Han Duvarları).

Bu kelime grubunun söz dizimindeki görevini belirtirken de “Ünlem grubu cümle kuruluşuna katılmadığı için cümle dışı öge durumundadır. Bu bakımdan cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilir.” diye belirtmiştir (Korkmaz, 2003:225).

Leyla Karahan da bir ünlem edatı ile bir isim unsurundan kurulan kelime grubuna ünlem grubu demiştir. Ünlem grubunun söz dizimindeki yeri için de “Cümlenin kuruluşuna katılmayan bu grup, hitaplarda kullanılır. Cümle dışı unsur olarak cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilir.” demiştir (Karahan, 1995: 34).

“**Hey Sakarya**, kim demiş suya vurulmaz perçin? “

“İlahi bir kuvvetin var, ebedi bir feyzin var, **ey Türk.**”

“**Ey Tatlı ve ulvi gece**, yıllarca devam et.”

Cümle tahlillerine baktığımızda görüyoruz ki; Türk dil bilimcileri bazı kelime ve kelime öbeklerini cümleye dâhil etmemekte, bunları cümle dışı unsur kabul etmektedir. **Prof. Dr. Muharrem Ergin** bu konuda şöyle yazıyor:

Cümlede bu unsurlardan başka(fiil, fail, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf dikkat önünde tutuluyor) bir de bağlam ve ünlem edatları veya ünlem grupları olabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili olamayan ve cümleye sadece ilave edilmiş bir durumda bulunan unsurlardır. Umumiyetle, cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunurlar. Parantez şeklinde cümle içine girdikleri de görülebilir. Bunlara cümle dışı unsurlar adını veriyoruz (Ergin, 1995:379).

Prof. Dr. Leyla Karahan ise meseleyi şöyle değerlendirir:

“Cümle dışı unsurlar, cümlenin kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan unsurlardır. Bağlama edatları, ünlem edatları, ünlem grupları, hitaplar, ara sözler cümle dışı unsurlardır.”(Karahan, 1995: 59).

Cümlede kullanılan her unsurun cümlede önemi vardır. Cümle dışı unsur için **Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu** şöyle yazıyor:

“Unutulmamalıdır ki, cümlenin kuruluşunda iştirak eden bütün kelimeler(hem temel kelimeler, hem de yardımcı kelimeler)önemli rol oynamaktadır. Yalnız

yardımcı kelime türleri olan bağlaçlar, edatlar, takı ve (konuşanın sevinç, korku, heyecan vs. bildiren) ünlemler ile (müracaat olunan şahsı bildiren) hitaplar cümle ögesi olmamaktadır. Çünkü; bağlaç, edat ve takının ayrı bir sözlük anlamı yoktur ve hiçbir suale cevap olmamaktadır. Onlar cümle içinde gramer- semantik(anlam) görevi yerine getiriyor.”(Mehmedoğlu, 2006:142).

3.5. Yapılarına Göre Hitap Çeşitleri

Yukarıdaki açıklamalarda ve örneklerde “ünlem grubu” olarak sunulanlar aslında hitap olarak kabul edilmelidir. Hitapları biz yapıları bakımından değerlendirdiğimizde; basit hitaplar, türemiş hitaplar, birleşik hitaplar olmak üzere üç türde inceleyeceğiz. Cümlede hitap görevindeki sözcük tek bir basit sözcükten oluşuyorsa cümledeki hitap yapı bakımından basit hitaptır. Örnek:

Garson! Bizimle ilgilenir misin?

Hasan, kardeşinle ilgilen.

Anne! Ne yaptın kendine böyle?

Allahım, bana yardım et.

Çocuklar! Kesin şu gürültüyü.

Sağdıçlarım! Sizin gibi yiğitleri oldukça, bu millet yaşar.

Şair, sen üzüldükçe ve öldükçe yaşarsın.

Cümlede hitap görevindeki sözcük türemiş bir sözcükten oluşuyorsa cümledeki hitap yapı bakımından türemiş hitaptır. Örnek:

Yurttaşlarım, az zamanda çok büyük işler yaptık.

Simitçi! İki simit getir.

Gazeteci! Sensin bu olayları aydınlatacak.

Öğretmenler! Yeni nesil sizlerin eseri olacaktır.

Arkadaş! Yurduma alçakları sokma sakın.

Bir de, **a münasebetsiz,** sitemler gönderme bari!

Cümlede hitap görevindeki sözcük kelime grubundan oluşuyorsa cümledeki hitap yapı bakımından birleşik hitaptır. Örnek:

Sana dün bir tepeden baktım **aziz İstanbul**.

Ulu mabet, seni ancak bu sabah anlıyorum.

Dalgalan sen de şafaklar gibi **ey şanlı hilâl**.

Heyder Baba, senin üzün ağ olsun.

Hey vatanım, bacım, sağdıçım, emmim

Senden bir yara var her yerimde.

Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Hey kırk işüm kırk yoldaşım

Kurban olsun size menüm başum

BÖLÜM 4) TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ARA SÖZLER (DUYGU SÖZLERİ)

4.1. Türkiye Türkçesinde Duygu Sözlerinin Tahlili Üzerine

Türkiye Türkçesinde bizim adlandırdığımız duygu sözleri çeşitli kelime türleri içine dâhil edilmiş, söz diziminde de ona göre cümlede yer almıştır. Türkiye Türkçesine ait yazılmış eserlere baktığımızda duygu sözlerinin bazen zarf, bazen edat türleri içinde verildiğini görüyoruz. Zarf olarak kabul edildiğinde söz diziminde cümle ögesi olarak tahlil edilmiş, edat olarak kabul edildiğinde ise söz diziminde cümle dışı unsur olarak tahlil edilmiştir. Şimdi biz Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarından örneklerle bu duygu sözlerinin Türkiye Türkçesindeki yerini ortaya koyup, edat ve zarf olarak kabul edilen kelimelerin aslında cümlede söylenen fikre konuşanın münasebetini bildiren duygu sözleri olarak adlandırdığımız kelimeler olduklarını ortaya koyacağız.

Yard. Doç. Dr. M. Metin Karaörs (şimdi profesördür), “Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri” kitabında İtri şiirinin cümlelerinin tahlilleri bölümünde s.187’de bizim adlandırdığımız duygu sözlerini cümle tahlili zamanında cümle ögesi gibi takdim ediyor (Karaörs, 1993:187).

“Kıskanıp gizlemiş kaza ve kader

Belki binden ziyade bestesini”

- a) Fiil: gizlemiş
- b) Özne: kaza ve kader
- c) Nesne: belki binden ziyade bestesini
- d) Zarf: kıskanıp

Prof. Dr. Metin Karaörs cümleyi bu şekilde tahlil etmiştir. Bize göre cümlelerin tahlili şu şekilde olmalıdır.

- a) Yükleme (ne yapmış?): gizlemiş

- b) Özne (ne?) : kaza ve kader
- c) Dolaysız Nesne (neyi?): bestesini
- d) Belirten (hangi bestesini?): binden ziyade
- e) Zarflık (nasıl?): kıskanıp (zarf fille oluşan tarz zarflığı)
- f) Bağımsızlık bağlacı: ve
- g) Duygu sözü: belki (İhtimal bildiren duygu sözü)

Gördüğümüz gibi nesneyi bulmak amacıyla yükleme “**neyi**” sorusunu sordüğümüzda sadece “bestesini” cevabını almaktayız. Oysa Prof. Dr. M. Metin Karaörs “neyi” sorusuna cevap olarak “Belki binden ziyade bestesini” kelime grubunu kabul etmiştir. Burada “belki” kelimesi asla soru kabul etmez ve bunun için de cümle ögesi gibi tahlil edilmemelidir.“Belki” kelimesi cümlede söylenen fikre konuşanın münasebetini bildiren, ihtimal anlamı katan duygu sözüdür.

Örnek: (s.190)

“Adeta benziyor muammaya.”

- a) Fiil: benziyor
- b) Özne: O (gizli özne)
- c) Zarf: adeta
- d) Yer tamlayıcısı: muammaya

Bu cümle bize göre şu şekilde tahlil edilmeliydi:

- a) Yükleme (ne yapıyor?): benziyor
- b) Özne (kim?): T.3. Şahıs
- c) Dolaylı Nesne (neye?):muammaya
- d) Duygu sözü: adeta (benzerlik bildiren duygu sözü)

Bu cümlede de “adeta” duygu sözü zarf olarak kabul edilmiştir. Cümlede zarfı bulmak için yöneltilen sorulardan birisine cevap olarak kabul edilmiştir. Oysa “adeta” kelimesi burada cümleye benzerlik anlamı katan bir duygu sözüdür ve cümle ögesi gibi tahlil edilmemelidir.

Örnek: (s.193)

“Belki hâlâ o besteler çalınır,

Gemiler geçmeyen bir ummanda.”

- a) Fiil: çalınır
- b) Özne: besteler
- c) Zarf: belki, hâlâ
- d) Yer Tamlayıcısı: gemiler geçmeyen bir ummanda

Bu cümle bize göre aşağıda gösterildiği şekilde tahlil edilmeliydi:

- a) Yüklem (ne yapılır?): çalınır
- b) Özne (ne?): besteler
- c) Belirten (hangi besteler?): o
- d) Zarflık (ne zaman): hâlâ
- e) Dolaylı Nesne (nerede?): ummanda
- f) Belirten (hangi ummanda): gemiler geçmeyen bir
- g) Duygu sözü: belki (ihtimal bildiren duygu sözü)

Örnek: (s.254)

“Doğacaktır sana va’dettiği günler Hakk’ın

Kim bilir, **belki** yarın, **belki** yarından da yakın.”

- a) Fiil: doğacaktır.

- b) Özne: Hakk'ın sana va'dettiği günler
- c) Zarf: kim bilir, belki yarın belki yarından da yakın

Bu cümle bize göre aşağıda gösterildiği şekilde tahlil edilmeliydi:

- a) Yüklem (ne olacaktır?): doğacaktır
- b) Özne (ne?): günler
- c) Belirten (hangi günler?): Hakk'ın va'dettiği
- d) Dolaylı Nesne (kime?): sana
- e) Zarflik (ne zaman?): yarın, yarından da yakın
- f) Duygu sözü: belki (İhtimal bildiren duygu sözü)

Örnek: (s.260)

“O zaman yükselerek arşa değer **belki** başım”

- a) Fiil: değer
- b) Özne: başım
- c) Yer Tamlayıcısı: arşa
- d) Zaman Zarfı: o zaman
- e) Zarf: yükselerek
- f) Zarf: belki

Bu cümle bize göre aşağıda gösterildiği şekilde tahlil edilmeliydi:

- a) Yüklem (ne yapar?) : arşa değer
- b) Özne (ne?) : başım
- c) Zarflik (nasıl?): yükselerek
- d) Zarflik (ne zaman?): o zaman

e) Duygu sözü: belki (İhtimal bildiren duygu sözü)

Bu cümleler tahlil edilirken zarf tümleci olarak kabul edilmiştir. Oysa zarf tümlecini bulurken yükleme sorulan sorular “ne zaman?, nasıl?, ne için?, ne kadar?” gibi sorular yöneltilir. Görüyoruz ki “belki” duygu sözü bu veya buna benzer sorulardan hiçbirine cevap olamaz, sadece cümlede söylenen fikre münasebet bildiren, cümleye ihtimal anlamı katan duygu sözüdür.

Rasim Şimşek “Örneklerle Türkçe Söz Dizimi” adlı kitabında bizim adlandırdığımız duygu sözlerini cümle tahlil ederken cümle ögesi gibi takdim ediyor. “elbette, keşke, mutlaka, katiyen, belki...” gibi duygu sözlerini de “Gerçekleme Belirteci Tümleçleri” olarak kabul etmiş ve bu başlık altında bu tümleçleri sınıflandırmıştır. (Şimşek,1987:146).

“Elbet yollar bitecek ve ben hür kalacağım.” (FHD).

“Bunlar **elbette** anıların üzerine eğilen inceleyicileri çokça şaşırtır .”(Salâh Birsal).

İki cümlede geçen “**elbet ve elbette**” sözlerini Rasim Şimşek, kesinlik belirteci tümleci olarak adlandırıp cümle ögesi gibi takdim etmiştir. Bu cümlenin tahlilini yaptığımızda bu sözcüklerin hakikilik, gerçeklik ifade eden duygu sözü olduğu ve cümle ögesi olmadığı açıktır.

Yüklem: bitecek

Özne: yollar

Duygu sözü: elbet (Hakikilik, gerçeklik ifade eden duygu sözü)

Yüklem: hür kalacağım

Özne: ben

s.146’da bizim adlandırdığımız “zorunluluk bildiren duygu sözleri”ni cümle tahlili zamanında “kesinlik belirteci tümleçleri” olarak adlandırmıştır.

“Mutlaka her biri bir başka zaferden geliyor.”(YKB).

“Katiyen korkmuyorum gecedem.”(FHD).

İlk cümleyi tahlil ettiğimizde:

Yüklem (ne yapıyor?): geliyor

Özne (Kim?): her biri

Dolaysız Nesne (nereden?): zaferden

Belirten(nasıl zaferden?): bir başka

Duygu sözü: mutlaka

İkinci cümleyi tahlil ettiğimizde:

Yüklem (ne yapmıyorum?): korkmuyorum

Özne (kim?): 1.tekil şahıs

Duygu sözü: katiyen

s.147’de bizim adlandırdığımız “taassüf, kuşku ve pişmanlık bildiren duygu sözleri”ni cümle tahlili zamanında “dilek belirteci tümleçleri” olarak yani cümle ögesi gibi takdim eder.

“Keske Niyazi Bey de gelmeseydi, tanıdığı ortaklardan birine böyle bir vekalet vermeseydi.”

Bu cümleyi tahlil ettiğimizde “keşke” kelimesine soru yöneltilmediğimizi görürüz.

Yüklem(Ne yapmasaydı?): gelmeseydi.

Özne (Kim?): Niyazi Bey

Yüklem (ne yapmasaydı?): vermeseydi

Özne (kim?): Niyazi Bey

Dolaysız Nesne (ne?): vekalet

Belirten (hangi vekalet?): böyle bir

Dolaylı Nesne (kime?): tanıdığı ortaklardan birine

Duygu sözü: keşke

s.149'da bizim adlandırdığımız “İhtimal bildiren duygu sözleri”ni cümle tahlili zamanında “olasılık, varsayım belirteci tümleçleri” olarak yani cümle ögesi gibi takdim eder.

“Belki halâ o besteler çalınır

Gemiler geçmeyen bir ummanda .“ (YKB).

Yüklem(ne yapılır?): çalınır

Özne (ne?): besteler

Belirten (hangi?): o

Zarflık (Ne zaman?): hâlâ

Dolaylı Nesne (Nerede?): ummanda

Belirten (hangi?): gemiler geçmeyen bir

Duygu sözü: belki

Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu “Türkçenin Grameri” adlı kitabında s.372’de bizim adlandırdığımız duygu sözlerini “gerçekleme zarfları” olarak takdim ediyor

“Doğrudan doğruya sıfatın varlığı-yokluğu, fiilin olup bitmesi ile ilgili zarflara gerçekleme zarfları deriz.” Bunlar “Gerçek mi?- Olur mu?” sorularını karşılırlar. “Elbette, asla, katiyen gibi”

Olur- olmaz kavramlarına bölünen bu zarflar arasında orta kavramlar da vardır ki kullanışta ikisinin arasına düşerler.” Gerçekten elverişli, oldukça elverişli, hiç elverişli değil, elbette anlayacak, elbette anlayacak, belki anlar, hiç anlamaz gibi”

İhtimal ve dilek ifade eden bazı zarfları da bu sınıftan sayabiliriz: “galiba, ihtimal, bari, keşke gibi”(Banguoğlu, 2004:372).

s.531’de duygu sözlerini cümle tahlili zamanında cümle ögesi gibi göstererek zarflama olarak takdim ediyor.

“Herhalde bizi unutmayacaksınız.”

Yüklem (ne yapmayacaksınız?): unutmayacaksınız

Özne (kim?): 2.çoğul kişi

Dolaysız Nesne (Kimi?): bizi

Duygu sözü: herhalde

Önceki örneklerde belirttiğimiz gibi burada ara söz olarak belirttiğimiz kelime cümle ögesi olarak görev almamalıdır, çünkü herhangi bir soruya cevap olmamaktadır. Sadece cümleye ihtimal anlamı katan ara sözdür.

Prof. Dr. Tahir Nejat Gencan da “Dilbilgisi” adlı kitabında diğer dil bilimciler gibi duygu sözlerini cümle tahlili zamanında cümle ögesi gibi kabul etmiştir ve bu kelimeleri zarf tümleci olarak takdim etmektedir. Kelime türü olarak da belirteç olarak adlandırmaktadır (Gencan, 2001: 455).

Prof. Dr. Tahir Nejat Gencan s. 455’te bizim adlandırdığımız “hakikilik, gerçeklik bildiren duygu sözleri”ni kelime türü olarak “durum belirteçleri” diye adlandırmış, durum belirteçlerini de anlam farklarına göre sınıflandırmıştır. Aşağıdaki örnekte “elbet” kelimesini kesinlik belirteci olarak takdim eder

“**Elbette** gider gelen cihana.” (Fuzuli, XVI).

Bu cümleyi tahlil ettiğimizde :

Yüklem (ne yapar?): gider

Özne (Kim?): gelen

Dolaylı nesne (nereye?):cihana

Duygu sözü: elbette (hakikilik, gerçeklik bildiren duygu sözü)

s.456’da bizim “zorunluluk bildiren duygu sözleri olarak adlandırdığımız kelimeleri “kesinlik belirteçleri” olarak adlandırmıştır.

“**Mutlaka** gitmeliyim.”

“**Süphesiz** hepimizden büyüktür.”

Bu cümleleri tahlil ettiğimizde:

Yüklem (ne yapmalıyım?): gitmeliyim

Özne (kim?): 1.tekil şahıs

Duygu sözü: mutlaka

Yüklem (nedir?): büyüktür

Özne (kim?): 3.tekil şahıs

Dolaylı Nesne (kimden?): hepimizden

Duygu sözü: şüphesiz

Yukarıdaki cümlelerde belirteç olarak kabul edilen “**herhalde, şüphesiz**” sözcükleri belirteç olamaz. Prof. Dr. Tahir Nejat Gencan belirteçleri “sıfatların, eylemlerin ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını berkiten ya da kısıp sınırlayan sözcükler” olarak tanımlamıştır. Oysa bu sözcükler asla eylemin, sıfatın ya da görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamını etkilememektedir. Sadece daha önceden belirttiğimiz gibi cümlede söylenen fikre konuşanın münasebetini bildirmektedir. Prof. Dr. Tahir Nejat Gencan durum belirteçlerini “Eylemin nasıl yapıldığını, ne durumda olduğunu belirten sözcüklerdir.”olarak tanımlamıştır. Dilek belirteçleri de durum belirteçlerinin anlam ayırtılarına göre oluşan çeşitlerindedir..

s.457’de bizim adlandırdığımız “taassüf, kuşku ve pişmanlık bildiren duygu sözleri”ni “dilek belirteçleri” adı ile takdim eder.

Keske ben de o günleri görseydim.”

Bu cümleyi öğelerine ayırdığımızda:

Yüklem (ne yapsaydım?): görseydim

Özne (kim?): ben

Dolaysız Nesne (neyi?): günleri

Belirten (hangi?): o

Duygu sözü: keşke

Görüldüğü üzere “**keşke**” kelimesi eylemin nasıl yapıldığını, ne durumda olduğunu belirtmemektedir. Eğer öyle olsaydı cümle tahlili zamanında zarflık olarak görev alırdı.

Prof. Dr. Tahir Nejat Gencan bizim adlandırdığımız “ihtimal bildiren duygu sözleri”ni “kuşku, olasılık belirteci” olarak takdim ediyor.

“Doğacaktır sana va’dettiği günler Hakk’ın

Kim bilir, **belki** yarın, **belki** yarından da yakın.”

Bu cümlelerin tahlilini daha önceki sayfalarımızda yaptığımız için burada tekrar tahlil etmeyeceğiz. Görüyoruz ki Prof. Dr. Tahir Nejat Gencan bu kelimelerin cümleye farklı anlamlar kattığını kabul etmiş; fakat bu kelimeleri tür olarak durum belirteçlerine dahil etmiştir. Oysa bu kelimeler kesinlikle eylemin anlamını etkilememektedir. Cümle tahlilinde de hiçbir soruya cevap olmamaktadır. Prof. Dr. Tahir Nejat Gencan’ın durum belirteçlerine dâhil ettiği kesinlik belirteçleri, dilek belirteçleri, umunma belirteçleri, kuşku, olasılık belirteçleri cümlelerin anlamın katkıda bulunan duygu sözleridir. Asla durum belirteçlerinden olan niteleme belirteçleri gibi eylemin anlamını etkilemezler. Prof. Dr. Fuat Bozkurt “Türkiye Türkçesi” adlı kitabında s.54’te bizim adlandırdığımız duygu sözlerini niteleme-durum belirteci olarak takdim eder.

“Türkçede niteleme ve durum bildiren bir dizi sözcük var. “**şöyle, böyle, güzel, yavaş, ağır, ancak, doğru, kuşkusuz, şüphesiz, mutlaka, kesinlikle, elbette, genelde, aslında, gerçekte...**”gibi sözcükler yalnız biçimde eylem, sıfat ya da belirtecin anlamını nitelik bakımından belirleyip, ne durumda olduğunu, nasıl olduğunu belirtirlerse belirteç olur.”(Bozkurt, 2000: 54).

Türkiye Türkçesinde “ara söz” diye kelime türü yoktur. Prof. Dr. Fuat Bozkurt “Türkiye Türkçesi” kitabında ayrışık cümleleri tasnif ederken s.207’de “ara söz” diye bir cümle çeşidinden bahsetmiştir. Fakat bizim adlandırdığımız ara söz ile aynı niteliklere sahip değildir. Ara sözleri şöyle tanımlar:

“Kimi tümcelerde iki virgül, iki kısa çizgi ya da ayraç içinde gösterilen, tümceyle yapısal bağı olmayan başka tümceler bulunur. Bunlar söz niteliğinde ise ara söz adını alır.”

“Yine eski günlere dönüldü-**belki yüz kez dinlediğimiz**-bir hikâyeyi anlatmaya başladı.” (Bozkurt, 2000:207).

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu “Türk Dilinde Edatlar” adlı kitabında bizim adlandırdığımız ara sözleri bu kitapta edat türleri içinde takdim etmiştir. Prof. Dr. Hacıeminoğlu edatları mana ve vazifelerine göre 10 gruba ayırır. (Hacıeminoğlu,1992: 4)

1. Çekim edatları
2. Bağlama edatları
3. Kuvvetlendirme edatları
4. Karşılaştırma – denkleştirme edatları
5. Soru edatları
6. Çağırma edatları
7. Cevap edatları
8. Ünleme edatları
9. Gösterme edatları
10. Tekerrür edatları

Prof. Dr. Hacıeminoğlu, isimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık v.b. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı demiştir. Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu çekim edatlarından bahsederken “ile, başka, evvel, gibi, için, sonra vs.” takıları aşağıdaki cümlelerde edat olarak kabul etmiştir. Örneklere dikkat edelim:

1. “Cihanda akıldan başka bir mümeyyiz yoktur.”(N.Kemal, TDG, 658).
2. “Masada oturan ihtiyardan başka dükkânda kimse kalmamıştı.”(M.N. Koltuğu, 42).
3. “Müthiş bir tecessüs hamlesinden başka hiçbir yol göstericim yoktu.”(Yol, 151).
4. “Maziye doğru uçtu.”(R.Ş. 361).
5. “İskeleye doğru baktım.”(Yol,13).
6. “Odanın arkasına doğru geldi, durdu.”(Yol, 151).

7. “Müşkül o dur ki, ölmeden evvel ölür kişi.”(KGK, 82).
8. “Bugün Meral’le buluşmadan evvel gecenin raporunu kardeşinden alması lazımdı.”(Yol, 169).
9. “Ondan evvel bu şüpheleri duymuyordum.”(Yol, 67).
10. “Misk gibi kokusu canlarda tüte.”(Mev. 95–2).
11. “Karanlık dün gibi sanasın gece.”(YZ,35–6).
12. “Tavşan gibi korkak uykular vardır.”(Yol, 3).
13. “Senin için yolu aramak zamanı şimdi gelmiştir.”(M.N. Koltuğu, 185).
14. “Ben de galiba babam gibi biraz tembelim de onun için belki.”(Yol, 103).
15. “Benim ile bile konsun.”(K.S, 75–8).
16. “Benim ile itti felek ittifak.”(FS, 41).
17. “Otomobil ile evin önüne kadar gidilebiliyordu.”(D.Filozof).
18. “Yitmiş yoldan sonra hem bulmuş idi.”(Y.Z, 95–7).
19. “Dilinin ucuyla dudaklarını yaladıktan sonra başını salladı.”(Yol, 5)

Yukarıdaki cümlelerde geçen “ile, için, gibi, kadar, göre, dolayı, önce, başka, doğru, evvel, sonra” yardımcı kelimeleri edat değildir. Bu kelimeler takı olarak kabul edilmelidir. Edat ve takı tamamen farklı özelliklere sahip yardımcı kelime türleridir. Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu bu konuda ayrıntılı bilgi verir.

İsmin belirli bir halinde kullanılmış bir kelimeyle bir başka kelime arasında ilişki yaratan yardımcı kelime türüne “**takı**” denir

.Takılar şu özelliklere sahiptir:

a)Takıların tek başlarına sözlük anlamı yoktur. Dolayısıyla tek başına hiçbir soruya cevap olmadıklarından cümle ögesi olamazlar.

b)Takılar ismin hallerine girebilen tüm kelimelerden sonra kullanılır.

c)Takılar kendilerinden önce gelen kelimelerin ismin yalın, ilgi, yönelme ve çıkma hallerinden birisine girmesini talep eder.

d)Takıların çoğu yalnızca bildirme ekini kabul eder.

e)Takılar ait oldukları isimle birlikte takı öbeği oluştururlar ve yine bu öbek içerisinde cümle ögesi olabilirler.

Takılar ait oldukları kelimelerin ismin yalın, ilgi, yönelme ve çıkma hallerinden birinde bulunmasını talep eder. Bununla birlikte, kendilerinden önce kullanılan kelimelerle birlikte mekân, yön-istikamet, karşılaştırma-benzetme, zaman, sebep, maksat birliktelik vs. anlamlarını ortaya çıkarır. Dolayısıyla yukarıda örnek olarak verilen cümlelerde çekim edatı olarak verilenlerin aslında takı olduğu görülmektedir.

Edat ise; kelimelerin ve cümlelerin anlamını kuvvetlendiren ve cümleye belirli bir anlam inceliği (çalarlığı) kazandıran yardımcı kelime türüne denir.

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mânâ bakımından, yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözlere de “bağlama edatları” adını vermiştir. Bağlama edatlarını mânâ ve vazifeleri bakımından cümle başı edatları, asıl bağlama edatları, denkleştirme edatları olmak üzere üç grupta toplar. Bizim adlandırdığımız duygu sözlerini de bağlama edatları olarak kabul ediyor.115’te bizim adlandırdığımız benzerlik bildiren duygu sözlerinden biri olan “**adeta**” kelimesini “cümle başı edatı ve bağlama edatı” olarak takdim eder.

“**Adeta** bu çocuğun tiryakisi olmuştu.” (Kıralık Konak, 118).

“Zavallı çocuk bir an geldi ki **adeta** korktu.”

s.125’te “**belki**” duygu sözünü cümle başı edatı olarak takdim etmiştir. Aslında bu sözcük ihtimal bildiren duygu sözüdür.

“**Belki** şimdi sana son sözlerimi yazmadan gözlerim kapanacak.”

“**Belki** var daha beş on dakikalık bir zaman.” (K.Kami).

s.141’de hakikilik, gerçeklik bildiren duygu sözlerinden olan “doğrusu” kelimesini cümle başı edatı olarak adlandırmıştır.

“Çok güzel tablo imiş **doğrusu** şenlendi oda.” (Safahat, 131).

s.149’da “ihtimal bildiren duygu sözleri”nden “galiba” kelimesini cümle başı edatı olarak takdim eder.

“**Galiba** sigara iskemlesini arıyordu.” (Yalnızız, 183).

s.158’de bizim adlandırdığımız “zorunluluk bildiren duygu sözleri”nden “hiç şüphesiz” kelimesini cümle başı edatı olarak takdim eder.

“Belki, hatta **hiç şüphesiz** dünya fırtınalarının rüzgârları ve saikaları bu tahtadan yapılmış.” (Fahim Bey ve Biz).

s.159’da “hülasa” duygu sözünü cümle başı edatı olarak sunmuştur. Aslında umimileştirme ve netice bildiren duygu sözüdür.

“**Hülasa** öyle melek bir çocuk ki aynen sen”.(R.Ş. 190).

“**Hülasa** her şeyin Allah!” (Safahat).

s.193’te “şüphesiz” duygu sözünü cümle başı edatı olarak kabul etmiştir. Aslında zorunluluk bildiren duygu sözüdür.

“**Süphesiz** yıktı o hülyaları meşhudatım.”(Safahat,176).

s.240’da “elbette ” için cümle başı edatı olarak kullanılır ve tekit vazifesi görür demiştir. Aslında cümleye hakikilik ve gerçeklik anlamı katan duygu sözüdür.

“Ey eski kamer sen bizi **elbette** bilirsin.”

s.249’da “mutlaka” duygu sözünü kuvvetlendirme edatı olarak sunuyor. Bu kelime cümleye zorunluluk anlamı katan duygu sözüdür.

“**Mutlaka** bir köşeye sinerek arkadaşlarının inmesini bekler.”(Çalıkuşu,18).

Bu sözcüklerin edat olması düşünülemez. Edatlar da duygu sözleri gibi yardımcı kelime çeşitlerindedir; fakat diğer yardımcı kelime çeşitlerinden farklıdır. Edatlar, ait olduğu kelimenin, cümlenin yalnız anlamını kuvvetlendiren yardımcı kelimelerdendir. Cümleye belirli bir anlam inceliği getirir.

4.2. Duygu Sözlere Nedir?

Türkiye Türkçesinde bir grup sözler vardır ki, onların hangi kelime grubuna ait olması üzerine çeşitli fikirler söylenilmiştir. Onlardan biri de duygu sözlereidir. Cümlede söylenilen fikre konuşanın münasebetini bildiren yardımcı kelime türüne duygu sözlere denir. Mesela;

“Nihayet, yolculuğumuz bitti.”

(Hasan Beşer, “Gül Hanım”, “Türk Dili”, Aralık 2001, sayı:600, s.800).

“Gerçekten önemli noktalara değiniyorlar.”

(“Türk Dili”, sayı:599, Kasım 2001, s.610).

“Elbette, küçük benzerlikler vardır.”

(“Güzel Yazılar, Röportajlar”,TDK Yay. , Ankara,2000, s.86).

“Nitekim, bu yolla halk ağzından yazı dilimize biraz kelime girmiştir.”

(Aziz Ayva, “Mehmet Ali Köyü Ağzında Kullanılan Bazı Fiiller”,TD. Aralık 2001, sayı: 600,s.844).

“Hiç şüphesiz ki teknolojik gelişmeler nedeniyle bir dil, o teknolojiyi üreten dilin etkisi altında kalabilir.”

(“Türk Dili”, sayı:599, Kasım,2001, s.545).

“Genellikle, tabiat, kır tasvirlerinden ibarettir.”

(Doç. Dr. Nurullah Çebiri, “Türk Edebiyatında Pastoral Şiir”, TD.Aralık 2001, sayı:600, s.812)

“Demek ki zamirler isim değil, ismin yerini tutan kelimelerdir.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin,“Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul, 1995, s.281,304).

“Rüyaların sonu geliyor **galiba.**”

(Asaf Halet Çelebi,“Bütün Şiirleri”, İstanbul, 1988, s.89).

“Bence bir romancı kendisini tam anlamıyla eserine vermelidir.”

(Güzel Yazılar, Röportajlar”, TDK Yay., Ankara, 2000, s.171-172).

“Onu **âdeta** üç boyutlu bir resim gibi görmeli.”

(“Türk Dili”, sayı:599, Kasım,2001, s.564).

“Sanki bu adımla yeniden doğuyordu.”

(Mehmet Erol, “Sarı Zarf”, “Türk Dili”, Ekim 2001, sayı:598, s.485).

“Keşke daha önce gelseymişiz Ankara’ya!”

(Güzel Yazılar, Röportajlar”, TDK Yay., Ankara, 2000, s.40).

“Acaba dünya üzerinde dilinin bayramını idrak eden kaç ülke var?”

(“Türk Dili”, sayı:599, Kasım, 2001, s.545).

Bu örneklerde kullanılan “elbette, nihayet, böylelikle, sanki, belki, nitekim, şüphesiz, daha doğrusu, kuşkusuz, aslında, demek ki, bence, hülâsa, acaba, vb. kelimeleri duygu sözcükleridir.

Duygu sözcüklerinin bağımsız sözlük anlamları yoktur. Onlar hiçbir değişikliğe uğramadan Cümlede kullanılan objektif varlığa ve söylenen fikre yalnız münasebet bildirir.

Cümlede esasen başka kelimelerle gramer ilişkiye giremediğinden söz dizimi görevi üstlenemiyor ve hiçbir sûale cevap veremiyor. Lâkin bazı duygu sözcükleri söz diziminde, özellikle diyaloglarda, atasözlerinde cümle gibi kullanılabilir.

Türkiye Türkçesinde en çok kullanılan duygu sözcükleri şunlardır: âdeta, acaba, aslında, belki, bence, böylelikle, demek(ki), doğrudan, doğrusu, daha doğrusu, elbette(ki), hiç kuşkusuz, kuşkusuz(ki), genellikle, hülâsa, hakikaten, galiba, güya, maalesef, mesela, nihayet, nitekim, şüphesiz(ki), sahiden, umumiyetle, kısacası, keşke, gerçekten vs.

4.3.Duygu Sözlerrinin Anlam Özellikleri

Duygu sözlerreri aşğıdaki anlam inceliklerini ifade eder:

1. Hakikilik, gerçeklik bildiren duygu sözlerreri.

“aslında, doğrudan, doğrusu, daha doğrusu, elbette, gerçekten, hakikaten, sahiden”

2. İhtimal bildiren duygu sözlerreri.

“belki, diyesin, galiba, güman ki”

3. Zorunluluk bildiren duygu sözlerreri.

“gerek, hükmen, mutlak, şüphesiz(ki), kuşkusuz(ki)”

4. Umumileştirme ve netice bildiren duygu sözlerreri.

“böylelikle, demek(ki), hülâsa, nihayet, umumiyetle, genellikle, kısacası”

5. Menbaa, isnad bildiren duygu sözlerreri.

“bence, diyilene göre”

6. Benzerlik bildiren duygu sözlerreri.

“âdeta, sanki, güya”

7. Taassüf, kuşku ve pişmanlık bildiren duygu sözlerreri.

“maalesef, acaba, keşke”

1.Hakikilik, gerçeklik bildiren duygu sözlerreri. Mesela:

“aslında, doğrudan, doğrusu, daha doğrusu, elbette, gerçekten, hakikaten, sahiden, nitekim”

“Elbette, küçük benzerlikler vardır.”

(Ahmet Kabaklı, “Türk Edebiyatı”,V.cilt, İstanbul, 1994, s.147).

“Ama bu onun Rus olmasını gerektirmiyordu elbette.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.49).

“Bütün bunların kasıtlı ve yapılmamasının sonuç açısından hiçbir önemi yoktu **elbette.**”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006).

“**Aslında** sorun Ahmed Midhat adı ile gündeme geldi.”

(“Türk Dili”, sayı:599, Mart 2001, s.243).

“**Gerçekten** isim cümlesinde bir nesnenin bir nesneye, bir şeyin bir şeye isnadı vardır.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul, 1995, s.276,411).

“**Nitekim**, konuşurken kelimelerin telâffuzunda dudaklarımız çok defa açık vaziyette bulunur.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul, 1995,s.86).

2.İhtimal bildiren duygu sözleri. Mesela:

“belki, diyesin, galiba, güman ki”

“Rüyaların sonu geliyor **galiba.**”

(Asaf Hâlet Çelebi, “Bütün Şiirleri”, İstanbul, 1988, s.89).

“**Galiba** babacığım birbirimizi hep böyle anlamadan sevdik.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.263).

“**Galiba** kış geldiği için hepsi kaybolmuşlar.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.263).

“**Belki** şiir budur.”

(Güzel Yazılar, Röportajlar”,TDK Yay. , Ankara, 2000, s.92).

“O düşlerden doğmuştu **belki** de.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.49).

“Belki farkında olmadan tekrar almıştı ilaçlarını.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.56).

“Herhalde önce buraya uğradı.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.155).

“Herhalde sevmek güzel şey.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.268).

“Herhalde yeryüzünde değiliz.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.268).

3.Zarûrîlik bildiren duygu sözleri. Mesela:

“gerek, hükmen, mutlak, şüphesiz(ki), kuşkusuz(ki), hiç şüphesiz(ki), hiç kuşkusuz”

“Süphanesiz en iyisi bir dilin mümkün olduğu kadar kendi kaynağından beslenmesidir.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul, 1995,s.86).

“Belki, hatta **hiç süphanesiz** dünya firtınalarının rüzgârları ve saikaları bu tahtadan yapılmış”.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.269).

“Süphanesiz yıktı o hülyaları meshudatım.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002,s.277).

“Ben ölmemiş bile olsam, hayata pek ölgün

Bir irtibatım olur **süphanesiz.**”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.277).

“Böyle bir aşkın anısı o aşkın kendisinden daha büyük ve kutsalı **kuşkusuz.**”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon Yay., Ağustos 2006,s.48).

“Ama gözünün önünde açılan bu yeni dünya öylesine büyüleyiciydi ki böyle sıradan ve sıkıcı bir işe benzetmek saçmaydı kuşkusuz.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.45).

“Bu muhteşem bir şeydi kuşkusuz.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.46).

“Artık âdet oldu, mutlaka her çıkışta tesadüf edeceğiz.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.273).

“Mutlaka eski tasvir ile ziynetlensin

Diye ressam aratır hayli zaman bir zengin”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.273).

“Muhakkak gidip bir gece bizim otelde yatacaksın değil mi?”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.273).

“Muhakkak onu dışarıya çıkarmak lazımdı.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.273).

4.Ümumileştirme ve netice bildiren duygu sözleri. Mesela:

“böylelikle, demek(ki), hülâsa, nihayet, umumiyetle, genellikle, kısacası”

“Nihayet, bizim en büyük ihtiyaçlarımızdan biri, belki ötekilerden de önce geleni ilimdir.”

(Prof. Dr. Birol Emil, “Türk Kültür ve Edebiyatından-1 /Meseleler”,Ankara, 1997, s.takdim).

“Hülâsa, sanat da milli cemiyeti teşkil eden temel kültür unsurlarından biridir”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin,“Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul, 1995, s.23).

“Hülâsa öyle melek bir çocuk ki, aynen sen.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.269).

“Hülâsa, Boğaziçi’nde kömür deposu, haliç’te mezbaha kadar ağır ve hazin şeydir.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.269).

“Sedası baykuşa benzer, hıramı saksığana

Hülâsa züppe dedim ya, artık anlasana.”

(Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi, İzmir, 2002, s.269).

“Demek ki, Türkçe Ural-Altay dillerinin Altay koluna bağlı bir dildir.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul, 1995, s.52).

“Kısacası, yabancı kelime almak yeni kelime için dilin başvurduğu yollardan biridir.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul, 1995, s.223).

“Mistik bir yanı yoktu olup bitenin, bilim dışı değildi **kesinlikle**.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.45).

“Bildiğim tek şey, eğer bir çocuğum olsaydı **kesinlikle** senin gibi bir anne olmazdım.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.98).

5.Menbaa, isnad bildiren duygu sözleri. Mesela:

“bence,, diyilene göre”

“Bence bir eleştirmeci namuslu, yetkili, bilgili olmalı.”

(Güzel Yazılar, Röportajlar”,TDK yay., Ankara, 2000, s.172).

6.Benzerlik bildiren duygu sözleri. Mesela:

“âdeta, sanki, güya”

“Adeta bir resim görünümünde olan kelimeler incelenerek, ünlü ve ünsüzler hesaba katılarak okunmaz, bunlara şekil olarak bakılırdı.”

(Prof. Dr. Hamza Zülfikar, “Doğru Yazalım, Doğru Konuşalım”, Türk Dili, Aralık 2001, sayı.600, s.723).

“Sanki bu adımla yeniden doğuyordu.”

(Mehmet Erol, “Sarı Zarf”, “Türk Dili”, Ekim 2001, sayı:598, s.485).

“Göğsünün üstüne kocaman bir kaya oturtulmuştu, **sanki** yüreği kaygıdan sıkışıyordu.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.58).

“Sanki hem geçmişin acısını, hem de o anın suçluluğunu duyuyordu.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.68).

7.Taassüf, kuşku ve pişmanlık bildiren duygu sözleri. Mesela:

“maalesef, acaba, keşke”

“Maalesef, yalnız Fransızları tanıyorum ve onlardan hakkıyla sevdiğim iki insan var.”

(Güzel Yazılar, Röportajlar”,TDK yay., Ankara, 2000, s.95).

“Acaba gazete yazı işleri müdürü, tiyatro edebi heyeti, film sansürü ne der?”

(Güzel Yazılar, Röportajlar”,TDK yay., Ankara, 2000, s.133).

“Konuştuklarımızı duyuyor mu **acaba?**”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.84).

“Nasıl görünüyordu **acaba?**”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.86).

“Keşke açlıktan öleydim...”

(“Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi”, İstanbul, 1989, s.260).

“Yeniden genç olabilseydi **keşke.**”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.46).

“Keske beni doğurmasaydın, dedi Simden.”

(İnci Aral, “Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm”, Epsilon yay., Ağustos 2006,s.67).

4.4. Duygu Sözlerinde Virgül İşaretinin Kullanılması

Cümlelerin isteğine göre duygu sözleri cümlelerin evvelinde, ortasında ve sonunda kullanılabilir.

I- Duygu sözleri cümlelerin evvelinde kullanıldığında onlardan sonra virgül işareti konur. Mesela:

“Umumiyetle, cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunurlar.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin,“Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul,1995, s.409).

“Nitekim, Türk Cumhuriyeti’nin kurucusu Atatürk de, bu gerçeği en açık bir şekilde dile getirmiştir.”

(“Türk Dili”, sayı:599, Kasım, 2001, Dil Bayramı Mesajı).

“Böylelikle, onun yaptığı birçok insanlardan karışma bir insan yaratmaktır.”

(“Güzel Yazılar, Röportajlar”, TDK Yay., Ankara, 2000, s.119).

“Hakikaten, nasıl oluyor da, diyor Yahya Kemal-Evrâk-ı Eyyâm nâsiri dehâsına hayranların gözünde bile bir lâkayd sayılıyor.”

(Yard. Doç. Dr. Hasan Akay, Cenab Şahabeddin, Timaş Yay., İst, 1998, s.43).

“Belki, bir kişiyi belirttiği için bu romana kişisiz bir roman diyebiliriz.”

(“Güzel Yazılar, Röportajlar”, TDK Yay., Ankara, 2000, s.172).

“Şüphesiz, şahısların kelime teklifine ambargo konamaz, yasak konmaz.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin,“Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul,1995, s.225).

“Elbette, Yunus Emre’nin tüm şiirlerine baktığımızda bu özellikler, temalar ve yönelişler açıkça görülmektedir.”

(Hece, Türk Şiirinin Özel Sayısı.53/ 54/ 55, Ankara, 2001, s.131).

“**Hülâsa**, seda bakımından sesler sedalı ve sedasız diye iki ana gruba ayrılır.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul, 1995, s.91).

“**Bence**, şiir bir form meselesidir.”

(“Güzel Yazılar, Röportajlar”, TDK Yay., Ankara, 2000, s.92).

“**Maalesef**, yalnız Fransızlar tanıyorum ve onlardan hakkıyla sevdiğim iki insan var.”

(“Güzel Yazılar, Röportajlar”, TDK Yay., Ankara, 2000, s.95).

II- Duygu sözleri cümlede ortasında kullanıldığında onların her iki tarafına virgül konur. Mesela:

“Eskiler, **hakikaten**, büyük insanlarmış.”

(Prof. Dr. Birol Emil, “Türk Kültür ve Edebiyatından- 1/ Meseleler” ,Ankara, 1997,s.110).

“Üçüncü vasıf olarak, **nihayet**, hayat aşkını söyleyebiliriz.”

(“Güzel Yazılar, Röportajlar”, TDK Yay., Ankara, 2000, s.94).

“Sadece Kül Tigin Abidesinde “Töre” kelimesi 12 defa geçer ve **umumiyetle**, birlikte kullanıldığı “Kağan” ve “İl” kavramları gibi behemahal muhafaza edilmesi gereken en mühim sosyal değer olarak tekrarlanır.”

(Prof. Dr. Birol Emil, “Türk Kültür ve Edebiyatından- 1/ Meseleler” , Ankara, 1997, s.68).

“Şiir, **bence**, insanın bir tür kendini açığa vuruştur...”

(Hece, Türk Şiirinin Özel Sayısı.53/ 54/ 55, Ankara, 2001, s.460).

“Cahit’in “Sabah Duası”, **şüphesiz ki**, Türkçenin sırrını iyiden iyiye yoklamış bir adamın eseridir.”

““Anamın namazları”, **belki**, edebiyatımızda bu konuda yazılmış olan şiirlerin en güzellerinden biridir.”

(Yavuz Bülent Bakiler, “Harman” İstanbul, 2001).

“Bu karışıklık, **elbette ki**, bugünün eseri değildir.”

(A.Necip Hatipoğlu , “Üniversitelerde Türk Dili Dersleri”, 6.Baskı, Ankara, 2000, s.35).

“Yukarıdan beri, **genellikle**, köylü kızı tipi idealize edilen olumlu özellikleriyle ve dışarıda duygusal yaklaşımlara bir nesne olarak algılanmıştı.”

“(Doç. Dr. Nurullah Çetin, “Türk Edebiyatında Pastoral Şiir”, “Türk Dili”, sayı:600, Aralık 2001, s.836).”

“Ancak, onu yazımızın başında belirtilen yeni bir yozlaşan eğitimi ve tehlikesinden kurtarmanın yolu da **elbette**, bu bilinçli, gönül ve güç birliğinin sürdürülmesinden geçer.”

(Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Türk diline Gönül Verenler “,Türk Dili, Aralık, 2001, sayı:600, s.696).

“Yeni Türk edebiyatının teşekkülünde **hiç şüphesiz** birçok şeyin ortaklaşa tesiri olmuştur.”

(Hasan Akay, “Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Yeni Fikirler”, İstanbul, 1998, s.11).

“Söze, **galiba**, ünlü atasözümüzle başlayacağız.”

(Prof. Dr. Saim Sakaođlu, “Zihni’nin Eserlerinde Bayburt”, “Türk Dili, Aralık 2001, sayı:600, s.728).

“Bu iki dize, **galiba**, bizim konumuza da ışık tutan bir anlam taşıyor.”

(Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Türk Diline Gönül Verenler “,Türk Dili, Aralık, 2001, sayı:600, s.683).

“Fikret’in eserini bütün bunlar arasında sadece bir satırbaşı madde olarak tespit ediyoruz; onun dışındakiler de, **hiç kuşkusuz**, bu bağlamda ele alınmalı ve değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır.”

(Hasan Akay, “Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında Yeni Fikirler”, Kitabevi Yay. İstanbul, 1998, s.31).

“İstanbul’un ise âdeta, taşı, toprağı Türkleşmiştir.”

(Prof. Dr. Muharrem Ergin, “Üniversiteler İçin Türk Dili”, İstanbul, 1995, s.39).

III- Duygu sözleri cümlelerin sonunda kullanıldığında onlardan önce virgöl, sonra ise tonlamadan asılı olarak nokta, soru, ünlem veya üç nokta işareti konur.

“Bu tekelleştirme, bilimsel yönden yanlıştır, elbette.”

(Hece, Türk Şiirinin Özel Sayısı.53/ 54/ 55, Ankara, 2001, s.131).

“Tiyatro yaygınlaşırken, niteliğı azalıyor, yozlaşıyorsa, yükselmesi daha iyi, elbette.”

(“Güzel Yazılar, Röportajlar”, TDK Yay., Ankara, 2000, s.313).

“Her katında ailenin ayrı ayrı kişileri otururdu, galiba.”

(“Güzel Yazılar, Gezi- Hatıra ”, TDK Yay., Ankara, 2000, s.83).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye Türkçesinde Hitap ve Ara Sözlere üzerine yaptığımız bu çalışmada elde ettiğimiz sonuçlar aşağıda verilmiştir.

1. Türkiye Türkçesinde kelime türlerinin sınıflandırılmasında genelde ad, eylem, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem olarak bir sınıflandırma yapıldığını görüyoruz. Bu sınıflandırılma yapılırken de ortak bir ölçüt belirlenmemiştir. Türkiye Türkçesinde ad, sıfat, zamir, zarf, eylemi temel kelimeler, edat, bağlaç ve ünlemi tek bir edat başlığı altında toplayıp bunları sadece temel kelimelerle birlikte kullanıldığında manalanan kelimeler olarak kabul eden dil bilimciler vardır. Bazı dil bilimciler ise edatı, bağlacı, ünlemi ayrı başlıklar altında ele almıştır, fakat bu kelimelerin birbirinden ayrılan yönleri tam olarak ifade edilememiştir. Bugün bile halen kelime türlerinde özellikle de yardımcı kelime türlerinin sınırlarının çizilmesi konusunda birtakım belirsizlikler vardır.

Bize göre Türkiye Türkçesinde kelimeler diğer Türk dillerinde olduğu gibi bağımsız sözlük anlamlarına, sözlük gramer manasına, şekil yapısı belirtilerine ve cümledeki söz dizimsel görevlerine göre temel kelimeler ve yardımcı kelimeler olmak üzere iki yere bölünmelidir. Temel kelimeler tek başınayken de bir anlam taşıyan, söz diziminde görev alabilen isim, sıfat, sayı, zamir, zarf, fiil türündeki kelimelerdir. Bunların dışında kalan edat, takı, bağlaç, ünlem, ara sözlere ve hitaplar söz diziminde hiçbir soruya cevap olmayan, hiçbir gramer ilişkisi içinde olamayan, sadece anlam açısından cümleye bağlı olan yardımcı kelimelerdendir.

2. Cümlede her kelime gramer açısından cümle öğeleri ile ilişki içinde olamamaktadır. Cümlede öge olarak yer alan kelime bir soruya cevap olmalı, cümlenin diğer kelimeleriyle hem gramer ilişkisi hem de anlam ilişkisi içinde olmalıdır. Cümlede kullanılan ve herhangi bir soruya cevap olan kelime veya kelime grubuna cümle ögesi denir. Türkiye Türkçesinde cümle öğeleri temel ve yardımcı öğeler olarak sınıflandırılmıştır. Bunlardan özne ve yüklem temel öğeler; nesne ve tümleç yardımcı öğeler olarak verilmiştir. Bunların dışında kalan edat, bağlaç ve ünlemler ise cümlenin kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan kelimeler olarak takdim edilmiş ve söz diziminde cümle dışı unsurlar olarak kabul edilmiştir.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, cümlede yer alan her kelimenin cümle içinde önemi vardır. Bu yüzden cümle dışı unsur söz grubu yerine cümle ögesi olmayan yardımcı kelime çeşidi söz grubunun kullanılması daha yerinde bir kullanım olacaktır. Bu yardımcı kelime çeşitleri olarak adlandırdığımız, cümlede asıl öge görevinde kullanılmayan kelimeler edat, takı, bağlaç, ünlem, hitap, duygu sözleri olarak adlandırılmıştır. Bu kelime çeşitlerinin özellikleri cümlede öge olarak yer alan kelimelerden tabî ki de farklıdır. Bu yardımcı kelime çeşitleri cümlede herhangi bir soruya cevap olmaz, cümlede diğer kelimelerle anlam ilişkisi içine girmezler, cümleden çıkarıldığında cümlenin anlamında bir bozulma, değişme görülmez.

Bu kelimelerden “Hitaplar ve Ara Sözler” özellikle üzerinde durulması gereken iki türdür ki; bunların özelliklerinin belirlenmesi edat ve ünlem türünün hangi kelimeleri kapsadığı konusundaki belirsizliği de ortadan kaldıracaktır.

3. Türkiye Türkçesinde tartışılan konulardan biri de ünlem türünün hangi kelimeleri kapsadığıdır. Türkiye Türkçesine ait yazılmış kaynaklara baktığımızda ünlemin tanımı içine duyguları ve heyecanları bildiren kelimelerin, doğa sesini yansıtan kelimelerin, seslenmelerin ve hitapların, onaylama, ret, sorma, gösterme kelimelerinin alındığı görülür. Oysa ünlem içine dâhil edilen bu kelimelerin hepsinin ünlem olarak kabul edilmesi son derece yanlıştır. Biz Türkiye Türkçesinde ünlem türü içinde verilen seslenmelerin ayrı bir tür olduğunu belirtip; o türü de hitap olarak adlandırmanın daha doğru olacağını düşünüyoruz.

Hitapların bir sıra anlam özellikleri de vardır. Türk dilinde bunlar insan adı bildirenler, başka canlıların adlarını bildirenler, cansız nesnelere, somut anlayışların ve çeşitli olayların adlarını bildirenler şeklinde sınıflandırılmıştır. Türkiye Türkçesinde de bu şekilde hitaplar ayrı bir tür olarak kabul edilmeli ve anlamlarına göre bu şekilde sınıflandırılmalıdır.

Cümlede müracaat amacıyla kullanılan kelime veya kelime grubuna “**hitap**” denir. Hitap, ismin yalın halinde olup hiçbir suale cevap vermiyor. Hitaplar cümlenin başka öğeleri ile gramer açısından bağlı olamıyor ve onlardan kendine has tonlama (çağırış-müracaat tonlaması) ile farklanır.

4. Türkiye Türkçesinde bazı sözlerin hangi kelime grubuna ait olması üzerine çeşitli görüşler vardır. Duygu sözleri de onlardan birisidir. Türkiye Türkçesinde bizim adlandırdığımız duygu sözleri zarf ve edat türünün içinde verilmektedir. Türkiye Türkçesinde “edat” konusu halen tartışılan, üzerinde durulan bir konudur. Edat deyince aklımıza hangi kelimelerin geleceği konusu halen belirsizlik içindedir. Türkiye Türkçesinde bazı dil bilimciler tarafından edat olarak, bazı dil bilimciler tarafından zarf olarak kabul edilen “**şüphesiz, belki, adeta, kesinlikle, hülasa, galiba, mutlaka, elbette, doğrusu, keşke**” gibi kelimeler yardımcı kelime türlerinden biri olan duygu sözü olarak kabul edilmelidir. Bu türde kelimeler cümlede söylenen fikre konuşanın münasebetini bildiren yardımcı kelime türü olan duygu sözü olarak adlandırılmalıdır.

Türkiye Türkçesine ait yazılmış dil bilgisi kitaplarına baktığımızda “**şüphesiz, belki, adeta, kesinlikle, hülasa, galiba, mutlaka, elbette, doğrusu, keşke**” gibi kelimeler cümle tahlilinde bazen zarf olarak kabul edilmekte bazen de edat olarak kabul edilmektedir. Zarf olarak kabul edildiğinde cümle tahlili zamanında zarf tümleci olarak tahlil edilmiştir. Edat olarak kabul edildiğinde ise cümle tahlilinde cümle dışı unsur olarak kabul edilmiştir.

Duygu sözlerine söz dizimine ara sözler de denir. Bunlar da tıpkı hitaplar gibi söz diziminde hiçbir görev yüklenemezler; çünkü söz diziminde hiçbir soruya cevap olamazlar. Dolayısıyla hitap ve ara sözler gramer bakımından cümle öğeleri ile ilişkisi olmayan sözlerdir. Bunların Türkiye Türkçesinde yerinin ve sınırlarının çok iyi belirlenmesi gerekmektedir, böylece özellikle edat, zarf, ünlem türlerinin de hangi kelimeleri kapsadığı belirlenecektir.

KAYNAKLAR

- AKALIN, Ş.Haluk, (1999) “Türkiye Türkçesinde Ünlem”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, 17 Nisan 1998, AKD ve TYK Yay., 718, Ankara
- ARAL, İnci (2006), *Hiçbir Aşk Hiçbir Ölüm*, Epsilon Yayınları, İstanbul
- ATABAY N., S.Özel ve İ.Kutluk (2003), *Sözcük Türleri*, Papatya yayınları,İstanbul.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2004), *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları:528, Ankara.
- BASKAKOV, N. A., (1952), *Karakalpaksniy Yazık, II. (Fonetika i Morfologiya)*, Çast I, Izdatelstvo Akedemii Nauk SSSR, Moskova-Leningrad,
- BİLGEGİL, Kaya (1984), *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul
- BOZKURT, Fuat (2000), *Türkiye Türkçesi*, Hatipoğlu Yayınları.
- DELİCE, H.İbrahim (2003), *Türkçe Söz Dizimi*, Kitapevi 184, İstanbul.
- DEMİR, Tufan (2004) *Türkçe Dil Bilgisi*, Kurmay Yayınları, Ankara.
- DEMİR, Nurettin ve Emine Yılmaz (2003), *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 1.Basım, Ankara.
- DENY, Jean (1943), *Türk Dili Grameri*, (Ali ü. Elöve Tercümesi), Maarif Vekaleti Yayınları, İstanbul.
- DOĞRUEL, S., S.Kurter, M.Gündoğdu (1999), *İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 7*, MEB Yayınları
- ERCİLASUN, A.Bican (1996), *Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri*, TC Kültür Bakanlığı Yay./281, Ankara
- EDİSKUN, Haydar (2005), *Türk Dil Bilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- ERGİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- GENCAN, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınları, Ankara.

- GÜL, Metin ve Muhsin Köktürk (2000), *İlköğretim 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabı*, Yıldırım Yayınları
- GÜLENSOY, Tuncer (2000), *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÜNEŞ, Sezai (2002), *Türk Dili Bilgisi*, İzmir
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- HATİPOĞLU, A.Necip (2000),*Üniversite Türk Dili Dersleri*, Seçkin Yayınları, Ankara
- HENGİRMEN, Mehmet (2002), *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (1995), *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARAÖRS, Metin (1993), *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:58, Kayseri.
- KESKİN, Raşit (2003), *Türkçe Dil Bilgisi - Kelime ve Cümle Tahlilleri*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- KÜLEKÇİ, M.Ali (1999), *İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8*, Dörtel Yayınları
- KONONOV, A. N. (1956), *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturkogo Yazıka*, Moskova-Leningrad
- KONONOV, A. N. (1960), *Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Yazıka*, Izdatelstvo Akedemii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, s.336- 337
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK:575, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK:827, Ankara.
- KORKMAZ, Z., A.B.Ercilasun, H.Zülfikar, M.Akalın, T.Gülensoy, İ.Parlatır ve N.Birinci (1977), *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, Ankara.

- MEHMEDOĞLU, Alâeddin (2006), *Türkiye Türkçesinde Cümle Öğelerine Yeni Bir Bakış*, Değişim Yayınları, Sakarya.
- MEHMEDOĞLU, Alâeddin (2005), *Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle Üzerine*, Sakarya Üniversitesi Yayın No:49, Sakarya.
- MEHMEDOĞLU, Alâeddin (2001), *Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi*, Aşiyen Yayınları, Sakarya.
- ORUÇ, Birsal (1999), “Türkiye Türkçesinde Kullanılan Çekim Edatları Üzerine Görüş Farklılıklarından Kaynaklanan Problemler” *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, 14 Kasım 1997, AKD ve TYK Yay., 718, Ankara
- ÖZÖNDER BARUTÇU, Sema (2004), “Türkçede Edat Kavramı”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, 22-23 Ekim 1993, AKD ve TYK Yay., 600, Ankara
- SEYİDOV, Y.Ahmedoğlu (1959), *Müasir Azerbaycan Dili Sintaksi*, ADY Neşriyatı, Bakü.
- ŞİMŞEK, Rasim (1987), *Örneklerle Türkçe Söz Dizimi*, Kuzey Gaz. Met. ve Amb., Trabzon.
- TOPUZ, Hıfzı (2001), *Gazi ve Fikriye*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- TOPARLI, Recep (1999),”Son Çekim Edatları” *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, 14 Kasım 1997, AKD ve TYK Yay., 718, Ankara
- TURAN, Zikri (1999), “Öznenin Cümledeki Kimlik Problemi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, Sayı:13, s.82
- ÜNAL, M., M.Y.Öner, N.Bayrak (1999), *İlköğretim 6.Sınıf Türkçe Ders Kitabı*, Anadolu Üniv. Basımevi
- YAVUZ, Kemal, K. Yetiş, N.Birinci (2001), *Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*, Bayrak Yayınları, İstanbul .
- YILDIRIM, Veysi (1999), *İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8*, Elit Yayınları
- YILDIZ, Nezihe (2000), *İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8*, MahirYayınları

ZÜLFİKAR, Hamza (Aralık 2001), “Doğru Yazalım, Doğru Konuşalım”, *Türk Dili*,
sayı: 600.

ÖZGEÇMİŞ

1 Kasım 1975 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlk öğrenimini İstanbul'da, orta öğrenimini Malatya'da tamamladı.1995 yılında Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümünü kazandı.1999 yılında öğrenimini tamamladı. 1999 yılında atandığı Sakarya'da Merkez Atatürk İlköğretim Okulu'nda 7 yıl Türkçe öğretmenliği yaptıktan sonra Atatürk İlköğretim Okulu'nda görev yapmaya başladı.2006 yılında Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalı yüksek lisansına başladı. Halen yüksek lisansı devam etmektedir.